

TANRININ ÖYKÜSÜ- Robert WINSTON

Derleyen: Halit YILDIRIM

12 Ekim 2010

ÖNDEYİŞ TANRI İLE GÜREŞMEK

Bazı insanlar için, Tanrı Fikrinin hayatta kalmış olması bile Tanrının gerçekliğini kanıtlamaya yetecek bir olgudur. Öyle veya böyle, bu kitap Tanrının varlığını sorgulamaya yönelik bir çalışma değil. Bu ilahiyatçılara ve kuramsal fizikçilere bırakılması gereken bir alan, ama tabii yine de ben onların söylemesi gereken şeylerden burada biraz söz edeceğim. Ancak, asıl amacım bu fikrin, insanların bu fikre nasıl yaklaştıklarının ve bu fikrin insan yaşamını nasıl biçimlendirdiğinin öyküsünü anlatmak. Bu fikrin arkasında gerçek bir Tanrı ya da Tanrıların saklandığına inanıp inanmamanız önemli değil.

İnsanların Tanrı Fikri ile ezelden beri boğuştuğunu düşünüyorum. Bu fikir, birleştiren ve bölen, yaratan ve yok eden, avutan ve dehşete düşüren bir fikirdir. Şurası neredeyse kesindir ki dinsel inanç, türümüz kadar eskidir. Ve aynı derecede muhtemeldir ki Tanrıya ilişkin belirsizlik, kuşku ve kuşkuculuk tarih öncesi çağlardan beri var olmuştur.

Hangi yolu izlersek izleyelim, Tanrısal olana ulaşabilmek için mutlaka bir güreş karşılaşmasına çıkmak zorunda kalırız. İster çoktanrılı bir inanç sisteminde, ister Musevilik, Hıristiyanlık ya da Müslümanlık gibi tektanrılı bir sistemde olsun, nerede Tanrı kavramı öne sürülüyorsa, orada birbirleriyle radikal şekilde çatışan öğeler mevcuttur. Ruhani dünya kendi başına insanın vicdanını rahatlatmaya yetmez: inançlara tam bir biçim vermek, bir yapı kazandırmak, yaşamı yöneten kuralları içinde barındıran bir sisteme ulaşmak gerekir. Din insan bilincinin şafağında bu yana var olmuştur, çünkü insanı insan yapan pek çok öğeyi kucaklamıştır: ayrılma ve birleşme, sevgi ve nefret, öfke ve merhamet, kesin yasalar ve yalın dindarlık, kesinlik ve belirsizlik.

Güreş karşılaşması bazı açılardan Tanrı ile bilim arasındaki göze çarpan çatışmaya benzer. Artık elimizde bilim var, Tanrıya ihtiyacımız kaldı mı, diye sorulur.

Bu kitap bilim ve din arasındaki mücadelenin tarihini yorucu şekilde anlatmıyor. Bazı etkili dinsel hareketler ve çok daha ilgi çekici bilimsel örnekler üstüne yoğunlaşarak bu tarihi özetledim. İnsanlığın ruhani yönünü araştırmak için kullanılan bazı teknoloji uygulamalarını da inceledim.

BİRİNCİ BÖLÜM DİNİN KÖKLERİ

TARİH ÖNCESİ İNSANLAR NEYE İNANIYORDU?

Tanrı Fikri'nin Peşinde

İnsanlar hominidlerden yani iki bacakları üzerinde doğal olarak dik duran iri ve kuyruksuz maymunlardan evrildiler. 13–17 yaşlarındaki 1028 Amerikan genci arasında yapılan bir kamuoyu araştırması bu gençlerin % 38'inin evrim fikrini reddettiğini ve "Tanrının insanları son 10.000 yıl içerisinde, bugünkü biçimlerine oldukça yakın bir formda yarattığına" inandıklarını ortaya çıkarmıştır.

Ben bir Tanrıtanımağ değilim. Tanrının doğasını anlamış gibi yapmıyorum; ahlâk kurallarımızın insan yapısı olup olmadığını, bu genetik programın parçası ya da Tanrının armağanı olup olmadığını bilmiyorum. Ruh kavramını tam olarak anlamıyorum ve ölümden sonra bir yaşam olup olmadığı hakkında da hiçbir fikrim yok; ama Tanrının var olabileceğini kabul etmeye hazırım. Öte yandan da geleneklerine bağlı bir Yahudiyim.

Tarih öncesi insanların pek çok duygusunun bizimkilerden farksız olması muhtemeldir; ama ne düşündüklerini ya da ne düşlediklerini kesin olarak bilemeyiz. Yine de, iki ayak üzerinde

durmamız, davranışlarımız, hayatta kalma tekniklerimiz ve oluşturduğumuz toplum türleri açısından pek çok sonuç doğurdu. Kaçınılmaz olarak hayata bakışımızı da etkiledi. Dik durmak ve bundan dolayı her yönde uzaklara bakabilmek, bize öteyi görme fırsatını verdi.

Kuşkusuz, insan evriminin en büyük mirası, görelî olarak dev boyutlara sahip beynimizdir. Erken hominid atalarımızdan biri olan Australopithecus aferensis 450 mililitrelik bir kafatası hacmine sahipti, bir ya da iki milyon yıl sonra ortaya çıkan Homo erectus'un beyni ise iki kat daha büyüktü. Ama Homo sapiens yani modern insan tüm eski versiyonları geride bıraktı. Modern insan beyninin hacmi 1.450 mililitre civarındaydı ve bu artış beraberinde yaratma ve düşünme yeteneğinin merkezi olan serebral korteksi getirdi.

Grup etkileşimi, alet yapımı, dik yürüme, avlanma modelleri ve beslenme biçimindeki değişimler gibi etmenler bu evrim sürecinde rol oynamış olabilirler.

Ölü ve Gömülü

Muhtemelen dinsel davranışların en eski arkeolojik kanıtı atalarımızın ölümlerini gömmesidir. Bu davranış onların ölümden sonra bir yaşam ya da fiziksel beden tükendikten sonra hayatta kalan bir ruh olabileceği hakkında birtakım düşünceleri olduğunu akla getirmektedir.

Ne zaman atalarımızın ve öncellerimizin dinsel inançlarıyla ilgili kanıtlara göz atsak bunların ölüm ve ölü meseleleri etrafında toplandığını görürüz. Bu şaşırtıcı değildir.

Hem Müslümanlar hem de Yahudilerin ölümlerini olabildiğince çabuk gömmek istemeleri şaşırtıcı değildir (*araya Şabat günü girmedikçe 24 saatten fazla beklendiği enderdir*); çünkü iki din de sıcak iklim de yaşayan kültürlerde ortaya çıkmıştır, bu koşullarda cesetleri çabucak ortadan kaldırmak zorunludur.

Sadece hayatta kalmamızı sağlayacak bir donanıma sahip olduğumuz için, ölüm insan beyninde başka bunalımların fitilini de ateşler. Bundan dolayı bir başkası öldüğü zaman, bizi elimizden gelenin yapıp ölümden sakınmaya motive eden etkili bir deneyim yaşarız. İnsanın ölümü geri dönüşü olmayan bir olay olduğu için de tehlikelidir.

Arkeologlar İsrail'deki Karmel Dağı'nda bulunan Skul ve Kafze mağaralarında 100.000 yıl öncesine ait erkek, kadın ve çocuk kalıntılarına rastladılar. Bazı iskeletler taş aletler, geyik boynuzu, domuz dişi gibi çok basit eşyalarla birlikte gömülmüştü. Mezarlarda bu eşyaların bulunması tarih öncesi inancın bir boyutuna daha işaret eder. Ölünün bu eşyalara ihtiyacı olabileceği ve böylece bir şekilde hâlâ yaşıyor olabileceği fikri üretilmiş olabilir. Antropologlar pek çok toplumda ölünün yaşayanlara kızgın olduğuna inanıldığına ve bu kızgınlığın grubun yaşadığı ya da yaşayabileceği bir talihsizliğin muhtemel nedeni olarak görüldüğüne işaret eder. Değerli eşyaları ölüyle birlikte gömmek ölünün sevgisini kazanmanın ve öfkesinden sakınmanın bir yoludur.

İnsan Yemek Yanlış mı?

Mağaralar ayrıca rahmin simgesidir; bu nedenle ölüyü mağaraların içine yerleştirerek atalarımız belki de ölüm ve yeniden doğumdan oluşan bir yaşam döngüsü hakkındaki fikirlerini dışa vuruyorlardı.

Neanderthal ölü gömme biçimi, eğer bu ifade doğruysa, komünaldir; ölü diğer ölümlerin üzerine konular ya da atılır. Hırvatistan'daki Krapina Mağarası'nda 100.000 yıl önce yaşadıkları düşünülen yetmiş kadar bireyin kalıntıları bulunmuştur. Bu kemiklerin çoğu, taş aletler tarafından bırakıldığı düşünülen kesik izleri taşımaktadır. Bazı analistler bu izleri Neanderthallerin yamyamlık yaptıklarının kanıtı olarak yorumlamıştır. Neanderthal mezarlarında ölümler için kullanılan yassı kireçtaşı yastıklara ve mezarlara bilerek çiçek konulduğunun işareti olabilecek polen izlerine de rastlanmıştır.

Yamyamlık, türümüzün tüm tarihi boyunca ara sıra ortaya çıkmış bir konudur. Sahipleri uzun zaman önce ölüp gitmiş kemikler üzerindeki silik izleri yorumlarken çok dikkatli olmak gerekir. Görünüşe bakılırsa, genel olarak, yamyamlık bir beslenme meselesi değil, Tanrılar, ruhlar ya da

ölümden sonra yaşamla ilgili ruhani bir etkinliktir ve bu da bazılarını bu olaya Tanrısal açlık adını koymaya itmiştir. Chicago Üniversitesi antropoloji profesörü Marshall Sahlins “*yamyamlık gerçek olduğu zaman bile simgeseldir*” görüşünü ileri sürmektedir.

Yamyamlık afet ya da açlık gibi durumlar dışında hiçbir zaman beslenmek için yapılan bir şey olmamıştır. Yamyamlığın korkunç bir şey olarak kabul edilmesi, insanların bu eylemden çok uzun zamandır tiksindiğinin göstergesidir.

Azteklerin Tanrıların evrenin işleyişini sürdürmesini sağlamak için insan kanı istediklerine inandıkları doğrudur. Bu tür olayların ayin katılımcılarına günahlarından arınma fırsatı sunuyor olması da muhtemeldir.

Antropolog Michael Harner insan kurban etme uygulamasının tüm Orta Amerika halkları arasında yaygın olmasının besinleri arasında protein azlığı bulunmasına yorulabileceğini ileri sürmektedir. Ancak bilinmektedir ki örneğin Aztekler pek çok evcil hayvan türüne sahip olmasalar da bakliyat ve fasulye türü bitkileri yeterli ölçüde temin edebiliyorlardı.

Kurban ayininin gücü büyük ölçüde siyaset ve dinin bileşiminden ileri geliyordu. Aztekler için geçerli olan şey muhtemelen tarih öncesi toplumlar için de aynı derecede geçerlidir. Aztek kralları yalnızca Tanrılar hüküm sürmelerini istediği için hüküm sürüyorlardı. Kral, rahiplerin koruyucusu ve tapınakların bekçisi gibi davranıyordu. İnsan kurban etme uygulaması, onu gören ya da duyan herkesin korku salmanın yanı sıra, Tanrılar ve devlet arasındaki bağlantıyı göstermenin etkili bir yoluydu.

Resimli Mağaralar Dini

Cape Town'daki İziko Müzeleri Afrika Mirasını Araştırma Enstitüsü Müdürü Chris Henshilwood birkaç yıl önce Güney Afrika'daki Blombos Mağarası'nda bulunan bazı sarımsı renkli sıradışı taş parçalarından söz eder. Çeşitli arkeolojik ve kimyasal testler bu kalıntıların yaklaşık 77.000 yıl öncesine ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu da yazıyı bilmeseler bile o çağlarda yaşayan atalarımızın kendilerini ifade etmenin simgesel bir yolunu bildiklerini düşündürmektedir.

İlk insanlardan biri olan Cro-Magnon insanı 30.000 ila 40.000 yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu tarihlere ait iskelet ve kişisel eşya parçaları ilk kez Fransa'da 1860 yılında bulunmuştur ve o tarihten bu yana, Batı ve Orta Avrupa'da bu ilk insanların yaşadıkları pek çok mağara keşfedilmiştir. Cro-Magnonlar doğal sanatçılardı; güzelce işlenmiş taş ve kemik aletler yapıyor, deniz kabuğu ve mamut dişinden mücevherler imal ediyorlardı.

Güneybatı Fransa'daki Lascaux Mağarası'nda bulunan yaklaşık 17.000 yıllık resimler muhteşemdir, bunlar canlı, ayrıntılı ve renkli resimlerdir.

Büyü, Şamanizm ve Ruhani Evrim Söylencesi

Antropolojinin babası olarak görülen E.B. Tylor (1832–1917) gibi kişilerin evrimci görüşü canlılık ve büyüün örgütlü dine ve sonunda da bilime yol açtığı şekildeydi. Bu, insanlık tarihine ilişkin, aşırı ölçüde basit olmakla birlikte, derli toplu bir görüştür.

Çok eski atalarımızın yaşadığı hayatın bazı yönlerinin canlı inançları nasıl yararlı, çekici hatta zorunlu hale getirdiğini görebiliriz. Her şeyden önce, iklime ve göç eden sürülerin hareketlerine bağımlı avcı-toplayıcılar olarak, tarih öncesi halkların doğaya çok yakın bir varoluş biçimi vardı. Ülkeler, gemiler ve arabalar için dişil üçüncü tekil şahıs zamiri kullanıyoruz. Bu gibi ifadeler kullanarak, bu niteliklere kesinlikle sahip olmayan varlıklara insan nitelikleri yüklüyoruz. Bunu neden yapıyoruz? Bu muhtemelen, kendimizden daha büyük olan şeyleri daha tanıdık olan insan ilişkileri çerçevesine sokup ufaltarak beynimiz için anlaşılır hale getirmenin bir yoludur.

Paleolitik geçmişimizde bizon ve ayı gibi hayvanlara iki farklı açıdan bakıyorduk. Birincisi, bu hayvanlar bizi öldürecek güce sahipti; ikincisi, bizi besliyor ve bize destek oluyorlardı. Böylece, bir bizonu öldürüp etini yediğimiz zaman onun ruhuna ya da tüm bizonları temsil eden ruha saygı gösterme fikri ortaya çıktı. Ayrıca, bu fikir hayata geçirilince, bu hayvanlar tarafından yaralanmamayı ya da öldürülmemeyi veya onlardan daha fazla et almayı umabiliydik.

Şaman pek çok geleneksel toplumda bulunan özel bir tür din görevlisidir. Şamanlar ruhlar ya da Tanrılarla hastalık veya kaza gibi bir talihsizliğin sebepleri hakkında görüşmek için çoğu zaman trans benzeri hallere girerler. Buldukları çözüm çoğunlukla öfkeli bir ruhu yatıştırmak için bir ayin yapmak ya da ona adak sunmaktır. Bazı Şamanların kötü ruhlarla savaşım onları işgal ettikleri vücuttan kovarak hastaları iyileştirdiğine inanılır.

21. yüzyıl Amerika'sında, gezici vaiz Benny Hinn oldukça organize ve televizyonda canlı yayımlanan dua toplantıları düzenlemekte ve onun bu toplantılarda HIV'i iyileştirdiği, sakatları tekerlekli sandalyeden kurtardığı, hatta ölüleri dirilttiği iddia edilmektedir.

Bunlar bir avcı-toplayıcı toplumda Şaman tarafından yürütülen etkinliklere benzemeyen etkinlikler değildir; ancak aralarındaki en önemli fark, söz konusu toplantıların milyonlarca dolarlık bir girişim ve ayrıca kitlesel ölçekli bir eğlence programı olmasıdır.

Bu yüzden, "bu tür bir din şuna dönüştü" gibisinden evrimci görüşlere kuşkuyla yaklaşmalıyız. Bu tür düşünceler kibirli düşüncelerdir, çünkü başka toplumların ve çağların Tanrıya ulaşmak için tuttuğu yolların bizim yolumuzdan daha basit, daha ilkel olduğu varsayımına dayanır. Aynı zamanda yanlışlar da; çünkü insanların şimdiye dek Tanrı hakkında sahip olduğu tüm fikirler dünyanın her yanında, tüm tarih boyunca mevcut olmuştur.

Bilinç ve Avuntu

Bizi hayvanlardan ayıran bilinç hem bir lütuf hem de bir lanettir. Bizi içgüdülerin ve içinde bulunduğumuz anın boyunduruğundan kurtarır ve önceden plan yapmamıza olanak tanır. Aynı zamanda bize büyük bir güç ve yetenek hissi de verir. Ama yalnızca bu kadar. Ne kadar güçlü ve yetenekli olursak olalım, bazı şeyler gücümüzün ötesindedir ve hep öyle olagelmıştır.

Âdem ve Havva'nın cennetten kovulma öyküsü neden kadınlar ve erkeklerin birbirlerinden farklı olduğunu; neden yılanların yerde süründüğünü; neden erkeklerin değil de kadınların doğum sancısı çektiğini; neden hepimizin ölmek zorunda olduğunu açıklığa kavuşturma girişimi olarak okunabilir. Aynı zamanda, neden buradayız gibi büyük bir soruyu yanıtlar ve belli yer isimlerinin kökenlerini açıklar; örneğin Kutsal Kitap bize Peni-El'e (*Tanrının Yüzü*) bu ismin Yakup Tanrıyla burada yüz yüze geldiği ve güreştiği için verildiğini söyler.

Ne olup bittiğini anlama gereksinimi, insan beyninin çevremizdeki dünyayı yorumlama biçiminin ayrılmaz parçasıdır. Ağaçlarda yaşadığımız çağda, ani bir dal kırılması ya da bilinmeyen bir hayvan çığılığı bizi saldırıya uğrama ve öldürülme olasılığına karşı alarma geçiriyordu. Bu nedenle biz de hemen anlayamadığımız şeylere yanıt arayan türden bir beyin geliştirdik. Eğer garip bir ses gece yatarken uykumuzu kaçırırsa, büyük olasılıkla, sesin kaynağını bulmak için kalkıp etrafı kolaçan ederiz. Bilgiye aç bir aygıt olan insan beyni için "erkek arkadaşım beni bıraktı" ya da "bir gürültü var" bilgisi yeterli değildir; nedenleri bilmek, bir ek bilgi katmanına ulaşmak ister. Sonu gelmez "Neden?" oyununu oynayan küçük çocuklar beynin bu temel işlevinin kölesi durumuna düşmüştür. Şeylerin nedenini anlamak insanın bu büyük gereksinimini karşılar. Ve başka yanıt bulunamadığı durumlarda doğaüstü ikna edici yanıtlar sunabilir.

Willendorf Venüsü gibi heykelciklerin çok yaygın olması, bazı bilginleri Paleolitik Çağ boyunca bir Ana Tanrıça kültürünün var olduğunu ileri sürmeye itmiştir. Bazıları hayal güçlerini biraz daha fazla işleterek ilk dinin insanlık ve doğadaki dişi ögeye tapınmaya dayandığını iddia etmiştir. Kurama göre, bunun yansımaları ana soygeliminde, başka deyişle ataların izinin babaya göre değil anaya göre takip edilmesinde görülebilir.

Tanrı Toprağa Yerleşiyor

MÖ 9000-8000 civarında Avrupa ve Asya'nın iklim ve bitki örtüsünde önemli değişiklikler oldu. Buzullar bozkırlardan geri çekildi, yerlerine ormanlar geldi ve hayvanlar kuzeye doğru göçmeye başladılar. Av hayvanlarının azalması insanları yiyeceklerini değiştirmeye ve yavaş yavaş balıkla karınlarını doyurabilecekleri ırmak ve göl kıyılarına yerleşmeye zorlamış olabilir.

Çiftçilik yapmaya başladıktan sonra Tanrı Fikri'ni bir kenara bırakmadık. Tarım, Tanrı Fikri'ne yaklaşımımıza sadece bir değişiklik getirdi. Çiftçilik hâlâ bir şans faktörü içerir. Hava koşulları ve salgın hastalıklar gibi etmenler hâlâ insanın kontrolü dışındadır. Yakındoğu'nun düzlüklerinde Fırat ve Dicle gibi ırmakların sularının düzenli olarak taşmasıyla meydana gelen sel baskınları insanın çabasını kolayca boşa çıkarabiliyordu. Bu belirsizlikler avcı-toplayıcıların hissettiği kaygıları yoğunlaştırmış olmalıdır. Yaşadıkları yerde bir felaket meydana gelirse göçebeler kolayca başka bir yere gidebilir. Ama evler ve başka yapılar inşa etmeye zaman ve kaynak yatırımı yapmış bir halk için daha büyük bir risk söz konusudur. Avuntu ve açıklama bulmak için Tanrı Fikri hâlâ çok gereklidir.

İkel tapınma yerlerinin varlığı doğaüstü hakkında yeri bir düşünme tarzına işaret ediyor olabilir. Venüs heykelciklerinin niteliği Tanrı Fikri'nin artık insan biçimine tapınmayı içerdiğini düşündürmektedir. Anlaşılan, çiftçi atalarımız Tanrılarına insan nitelikleri yükleme eğilimine girmiştir.

Yakındoğu'da insanların karmaşık gruplar halinde ve çiftçilik yaparak yaşama eğilimi, MÖ 3000 yıllarında kurulmaya başlayan Mezopotamya kent devletleriyle doruğuna erişti.

İnsanlar yerleşik düzene geçtikten, tarımı geliştirdikten ve mal mülk – tahıl, arazi, hayvan – sahibi olduktan sonra, kayıt tutma yöntemleri önem kazandı. Üzerine kertikler açılmış ilk sayma markaları MÖ 7000 civarına aittir ve Fırat ve Dicle ırmaklarının beslediği Mezopotamya bölgesinde bulunmuştur. Arkeolojik kayıtlardan yola çıkarak, MÖ 4100 ila 3800 arasında bu markaların ıslak kile basılabilen mühürlere evrildiği yargısına varabiliriz. Bu, neredeyse yazının başlangıç aşamasıdır.

Her ne kadar bazı bilginler yazının Eski Mısır ya da İndus Vadisi'nde başlamış olabileceğini ileri sürseler de, Mezopotamya'nın insanların sadece kile oyulmuş resimleri değil yazılı dili ilk kez geliştirdiği yer olduğu neredeyse kesindir.

15. yüzyılda matbaa icat edilene dek Avrupalılar hayvan derilerinden yapılmış parşömenlere mahkûm kalmıştır. Londra'daki British Museum uzmanlarından Dr. Irving Finkel okuryazarlığın Mezopotamya'da ender rastlanan bir özellik olduğu kanısındadır. Finkel'e göre bazı krallar bile okuma yazma bilmemektedir.

Sümer dili MÖ 2000 civarında ortadan kalkmıştır, ama yazıyı icat edenin Sümerler olduğu neredeyse kesindir. Bugün Sümer dilinin büyük kısmını tercüme edebiliyor, bu halk hakkında pek çok şey biliyoruz. Dolayısıyla dinsel inançları hakkında da epeyce bilgimiz var. Sümerlilerin gezegenler, hayvanlar ve havayla ilgili pek çok Tanrısı vardı.

Sessizlik! Sessizlik!

Enuma Eliş'te – daha önce yapılmış bir çeviride “tatlı ve tuzlu sular birbirine karıştığı zaman” denerek – tarif edilen kaos, Tanrıları doğurur ve Tanrılar da, biçim ve nitelikleri gitgide karmaşıklaşarak, birbirlerinden ikiye ikiye doğarlar. Ardından Tanrılar arasında meydana gelen mücadele Güneş Tanrısı Marduk'un evreni yaratmasıyla doruğa tırmanır. Marduk Deniz Tanrıçası Tiamat'ın bedenini ikiye ayırıp yeri ve göğü yaratır.

Dünyanın pek çok yöresinde anlatılan yaratılış öyküleri Enuma Eliş ile benzer yönlerde sahiptir. Dünyanın kökeninin bir Tanrı tarafından gerçekleştirilen ayırma eylemine dayandırılması oldukça yaygın bir yaklaşımdır. Yaratılış kitabında Tanrı göğü denizden ayırır. Bölüm 2'de de Âdem'i topraktan yaratır. Yunan mitolojisinde Prometheus benzer şekilde insanı çamurdan yaratır. Bu, bir toplumun kendi mitlerini, coğrafi bakımdan birbirlerine yakın olsalar bile, başka bir toplumdaki mitlerini göstermez.

Enuma Eliş ile Yaratılış kitabındaki İsrail yaratılış miti arasında pek çok benzerlik mevcuttur. Her iki metin de yedi günlük bir yaratılış şeması içerir. İlk gün ışık, ikinci gün gökyüzü, üçüncü gün toprak yaratılır. Aslında yedinci gün Tanrı ve Tanrıların mola verişine dek, her iki metinde de neredeyse aynı şeyler olup biter. Enuma Eliş'teki temalar İsraililerin kötü komşuları Kenanilerin söylencelerinde de bulunur.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM KALIM MESELESİ

Mucizeler Beyinde mi oluyor?

Tüm dünyada dinler bazı hayvan, böcek, bitki ve ağaç türlerini seçip diğerlerinden ayırır, onları özel ya da kutsal sayar. İnek, Hindular için kutsaldır; gerçekten de 1995 yılında geçen söz konusu olayda, süt içen Tanrılardan biri biçimi boğayı çağrıştıran Nandi'ydi. Boğalar pek çok dinin önemli bir ögesidir: Asur'da kanatlı boğa Tanrı En-lil'i betimleyebiliyordu.

Eski Mısır'da Apis kültü boğayı kutsal sayıyordu; boğa eski Yunan mitolojisinde göze çarpan bir ögeydi ve Mitra kültürleri ve Miken uygarlığı kültürleri bu hayvan üzerinde yoğunlaşıyordu.

Tüm dinsel fikirler sadece tüm insanlar hayatta kalma ve genleri sonraki kuşaklara geçirme amacını gerçekleştirmek üzere evrilmiş aynı beyinlere sahip olduğu için mi ortak öğelere sahiptir?

Doğa, Gıda ve Din

Tek yumurta ikizleri ana rahminde yumurtanın bölünmesi sonucu oluşurlar; bu nedenle DNA'ları birbirlerinin tam olarak aynısıdır. Farklı spermiler tarafından döllenmiş iki ayrı yumurtadan oluşan çift yumurta ikizleri aynı genleri taşımaz ama aldıkları genetik miras, ailedeki diğer kardeşlerinki gibi, pek çok bakımdan ortaktır.

Bouchard ünlü araştırmalarından birinde, çoktan yetişkinliğe ulaşmış yetmiş iki çift ikiz üzerinde yoğunlaştı.

Çift yumurta ikizlerinden bir tanesi dinsel düşünce ya da davranış belirtilerine sahipse, ikizi de çok büyük olasılıkla bu belirtileri gösteriyordu. Tek yumurta ikizleri, beklendiği gibi, bazı düşünce benzerlikleri gösteriyor ama bu benzerlikler aynılık derecesine ulaşmıyordu. Bir başka önemli nokta da dindarlık derecesinin ikizlerin yetiştirildikleri ortamlarla güçlü bir ilişkisinin olmamasıydı. Çift yumurta ikizlerinden biri tanrıtanımaz bir ailede, öteki dindar Katolik bir evde yetişmiş olsa bile, yine de her ikisi de aynı dinsel duygulara sahip olma ya da olmama eğilimi gösteriyorlardı.

1967'de ölen Harvard psikoloğu Gordon Allport insanların 1950'li yıllarda sahip olduğu önyargılar üzerine çok önemli bir araştırma yapmış ve sonuçta dindarlığın elli yıl sonra hâlâ kullanılan bir tanımına ulaşmıştı. Allport'a göre iki tür dinsel tutum vardı: içsel dindarlık ve dışsal dindarlık. Allport dışsal dindarlığı ben-merkezci dindarlık olarak tanımlıyordu. Böyle bir kişi kilise ya da sinagoga bir amaca ulaşmak, oradan alabileceği şeyi almak için gider. Kiliseye gitmek bu kişinin yaşadığı toplumda sosyal bir norm olduğu, saygınlık kazandırdığı ve insanın toplumda ilerlemesini sağladığı için, oraya kendini göstermeye gider. Kiliseye (ya da sinagoga) gitmek sosyal bir adet olur. Dr. Allport içsel dindarlığın farklı olduğunu düşünüyordu. Bir grup insanın içsel dindar olduğunu, bu insanların dinin kendisini bir amaç olarak gördüklerini tespit etti. Dr. Allport bu araştırmasını destekleyen bir başka bulguya daha ulaştı: önyargılar dışsal dindarlığa meyilli insanlar arasında daha yaygındı.

Dışsal dindarlık kişinin çevresinin ebeveynlerinin etkisinin bir ürünü olma eğilimindeydi. Bouchard ve çalışma arkadaşlarının araştırdıkları popülasyon içindeki kadınların dinsel eğilimleri miras almaya erkeklerden daha yatkın olduğunu tespit etmeleri de ilginçtir.

Tanrıya inanmanın insanın tüm sorunlarını çözeceği fikri ilk başta oldukça tatmin edicidir, ama biraz düşündükten sonra insana ürkütücü gelir. İfade ettiği kesinlik, bizi özgür iradede yoksun bırakarak ve seçim yapma yeteneğimizi yadsıyarak insanlık halini kesinlikle yanlış aksettirir. Aynı zamanda dindar insanları korkunç eylemler gerçekleştirmeye iter. Ama böyle bir kesinlik galiba içsel dindarların hayatla ilgili bazı güç kararları daha kolay vermesini sağlamaktadır.

Eğer din bu tür bir rahatlık sağlıyorsa o zaman, zihinsel ve fiziksel sağlığa iyi geldiği için insanların dinsel bir eğilime sahip olacak şekilde evrildiğini ileri sürmek mümkündür. Bunun kanıtı, içsel dindarlığın insanları endişe ve gerginlikten daha uzak tutması, suçluluk duygusundan kurtarması, topluma daha iyi ayak uydurmalarını ve daha az bunalım yaşamalarını sağlamasıdır. Öte

yandan, dini, bir gruba ait olma ve o grup içinde refaha ulaşma aracı olarak gören dışsal dindarlık suçluluk duygusu, merak ve kaygıya yol açmaya daha elverişlidir.

Sigmund Freud'dan beri pek çok kişi nevrozu ve akıl hastalıklarını dindarlıkla ilişkilendirmiştir.

Tanrıya, Tanrılara, ruhlara ya da doğüstüne kuvvetli bir inanç duymak atalarımıza kayda değer rahatlıklar ve üstünlükler sağlamış olabilir. Birçok antropolog ve sosyal kuramcı aslında dinin bir belirsizlik ve şaşkınlık hissinden kaynaklandığı görüşünü benimsemektedir.

En tanınmış Darwincimiz ve organize dinin en acımasız eleştirmeni Richard Dawkins ilk bakışta dinin yararından çok zararı olduğuna işaret eder: Dinsel davranışlar iki ayak üstünde yürüyen iri maymunların çok fazla zamanını alır. Çok fazla kaynak tüketir. Dindar insanlar Tanrılarını uğruna ölmüş, öldürmüş, oruç tutmuş, kırbaçlanmış, hayatı boyunca hiç evlenmemiş, din adına münzevi bir hayat yaşamıştır?

Her ne kadar genleri ya da psikolojiyi değil insan kültürlerini araştırıyorlarsa da antropologlar dinin bir tür sosyal yapıstırıcı olduğunu yüz yıldan uzun zamandır dile getirmektedirler.

Dinsel pratikler, çoğu zaman insanların, toplumsal kimliklerinin insanlıktan üstün şeylere dayandığını öne sürmelerini sağlayan, kimliklerine Tanrısal bir onay damgası vurmalarına olanak veren bir araçtır. "Tanrı (ya da atalar) şunu yapmamızı buyurdu" düşüncesi eylemlerimizi haklı ve anlamlı kılan bir tür yetki belgesi yerine geçer.

"Tanrı Geni"ni Araştırmak

Henüz hiç kimse bir din geni tespit etmemiştir, ama insan kişiliğini etkileyecek ve insana dinsel duygulara yönelik bir eğilim kazandırabilecek bazı aday genler mevcuttur.

Bu adaylar arasında olması muhtemel bazı genler beyinde bulunan ve sinir iletkenleri adı verilen kimyasalların seviyesini kontrol eden genlerdir. Dopamin mutluluk duygumuzda önemli rol oynadığını bildiğimiz sinir iletkenlerinden biridir. İnsanların bazı ruhani deneyimler sırasında duyumsadığı huzur hissini oluşmasında da rol oynuyor olabilir. Dopaminin eylemiyle ilgili genlerden biri dopamin D4 reseptörüdür (DRD4); bu gen, kesinlikle bu açıdan araştırılmış tek gen değildir. Bazı insanlarda bu geni oluşturan DNA dizisinde meydana gelen (polimorfizm adlı) kaçak değişiklikler yüzünden gen biyolojik bakımdan daha aktif olabilir ve bu aktivite dinsel bir eğilimden kısmen sorumlu olabilir.

Pulitzer Ödülü kazanan Tüfek, Mikrop ve Çelik adlı kitabın yazarı Jared Diamond dinin var olmasının dinin her türlü ahlakın – ya da her türlü sosyal uyumun – temeli olduğu anlamına gelmediğine işaret eder.

Benzer şekilde, din sağlam bir ahlak sistemi geliştirmekte – ve onu uygulamakta – faydalı olmakla birlikte, ahlak kurumlarını dine bel bağlamadan da kolayca geliştirebiliriz.

En Eski Düğmelere Basmak

Newberg tüm kültürlerdeki gizemcilerin kullandığı dilin sevgi ve seks diline çok benzediğine işaret eder. Hayaller gören kişiler büyük mutluluk, yücelme, kendinden geçme, esrime, kendini başkasında kaybetme gibi ifadeler kullanırlar. Bütün bu terimleri sevgi ve seksten söz ederken kullanırsınız. Dahası, Newberg gizemsel deneyimlerin seksle aynı beyin sistemlerini kullandığını düşünmektedir. Tüm dünyadaki dinlerin cinsel ve bedensel simgelerle dolu olduğunu da söyleyebiliriz; yoni ve lingam yani vajina ve fallus Hindu tapınışında yaygın olarak görülen simgelerdir.

Orgazm da ritmik hareketlerle ulaşılan ve bedende bir dizi kuvvetli atışla yaşanan bir deneyimdir; yoğun uyarılar bir gerilim oluşmasına ve sonra o gerilimin çözülmesine, huzur ve dinginlik hislerinin duyulmasına yol açar. Dinsel tapınmada ritmik şarkılar, tekrarlanan müzik ve kısa süreli bilinç yitimiyle yapılan hareketler benzer haller yaratmak için kullanılır. Hayatımda dinin benim için pek az anlam taşıdığı dönemlerde bile, bazı Doğu kentlerinde ezan sesini ya da Gregoryen

ilahilerini içittiğim zaman hem şiddetli bir uyarılma hem de büyük bir huzur duyduğumu fark ettim. Bu hislerin cinsel bir yönü olduğunu söylemekle tereddüt ederdim, ama bu hisler, cinsel uyarılar gibi, oldukça bedensel bir tepkiye yol açıyor ve bu da bana benim en eski düğmelerimden bazılarını basıldığını düşündürüyor.

Dine en sert eleştirileri yöneltenler onu bir kitle yanılması olarak görmektedirler. Bazı insanların suyun şaraba dönüşmesinden tutun ay yüzeyinde Elvis'in yüzünün görüldüğüne varıncaya dek her şeye inanmaya hazır olduğuna işaret etmektedirler. Ayrıca bazı dinsel fikirlerin çürütülemez olduğunu da belirtmektedirler. Tanrı ya da ruhların varlığını ne kanıtlayabiliriz ne de yalanlayabiliriz. Üstelik çoğu insan toplumunda, yerleşik hale gelmiş bir fikri çürütmenin bedeli onu kabul etmekten çok daha yüksektir. Eğer çevrenizdeki herkes her yerde atalarının ruhlarının bulunduğu inaniyorsa, bu fikri reddetmek kabul etmekten çok daha zahmetli ve risklidir.

Antropolog Stewart Guthrie, insan anlaşılması kolay bir varlık değil, bildiğimiz en karmaşık varlık olduğu için insan olmayan varlıklara insan nitelikleri yakıştırdığımızı inanmaktadır. Beynimiz her türlü durumda olabildiğince çok bilgi toplamaya, yani azami sayıda sonuç çıkarmaya programlanmıştır. Bulutlarda bir insan yüzü görmek aslında rahatlatıcı bir şey değildir; aksine korkutucu olabilir. Ölülerin çevremizi sarmış olduğu fikri de öyledir; zaten pek çok korku filminde işlenen bir temadır. Yine de rahatlatıcı, avutucu olmayan bu fikirler birçok insan grubunun dinsel inanç sisteminde varlığını sürdürmüştür.

Evrimsel psikologlar dinsel fikirlerin – ağlayan heykeller, hoşnut edilebilen ya da öfkelenilebilen Tanrılar – çevremizdeki dünyayı anlamlandırmanın yollarından biri olarak beyin tarafından üretildiğine inanmaktadırlar. Bu fikirler bazı durumlarda etkili, bazı durumlarda ise ölümcüldür.

Köktendincilik

Biz hayatta kalmak ve genlerimizi sonraki kuşaklara aktarmak için evrildik. Bu nedenle, insanları kendilerini öldürmeye teşvik eden bir inanç sisteminin evrimsel bir kökene sahip olması olanaksız görünüyor. Yine de, belki atalarımızdan miras aldığımız zihinsel tasarım, köktendinciliği anlamamıza yardım edebilir.

Bazı insanlar köktendinciliği dinsel inancın doğal uzantısı olarak görmeyi tercih eder. Eğer Tanrı Fikri bazı insanlar arasında kuvvetli bağlar yaratabiliyor, bu insanları başkalarına karşı koymaya itebiliyor ve Tanrısal iradeyi gerçekleştirdiklerini düşünmelerini sağlayarak onları motive edebiliyorsa, o zaman bu insanlar aşırı davranışlar sergilemeye de hazır olacaktır. Bazılarıysa köktendinciliğin dinle hiçbir ilgisi olmadığını, bunun daha çok, ezilen grupların kendilerini ezenleri devirmek için başvurdukları bir yol olduğunu düşünür.

Köktendincilik birbirlerine saldıran farklı kültürlere ait gruplar meselesi olmaktan çok uzaktır. Taliban, tıpkı Avrupa'daki Hıristiyan cadı avcıları gibi, kendi halkına büyük bir gayretle zulmetmiştir. Öyle görünmektedir ki sorun, grubun dışındakiler değil, içindekilerdir. Kuşkusuz, uçakları İkiz Kulelerin üstüne süren adamlar cihat fikriyle harekete geçmişlerdi. Ama psikologlar, teröristlerin, bilinçdışı şekilde de olsa, Müslümanlara da bir mesaj göndermeye çalıştığını ileri sürebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK TANRIYI BULMAK

Zerdüşt Bir Bronz Çağı Demokrati miydi?

Zerdüşçülük yaşayan en eski dinlerden biridir. Zerdüşt kendisine zaotar yani törenlerin lideri diyordu. Bu, onun, yirmisine basmadan, hatta muhtemelen daha on beş yaşındayken rahipliğe

atandığı anlamına geliyordu. Zerdüşt için Ahura Mazda tüm Tanrıların babası, öncesiz ve sonrasız, yaratılmamış tek Tanrı idi.

Zerdüşt, dünyanın iki gücün, iyiliğin ve kötülüğün çarpıştığı savaş meydanı olduğuna inanıyordu.

Olaya Batılı bakış açısıyla bakıldığında, Zerdüşt'ün bir gurup Tanrıya inanması tektanrıcılığa pek benzemez. Zerdüşt, reddettiği Tanrıların var olmadığını düşünmüyordu; sadece önemsiz olduklarını düşünüyordu. Ama Ahura Mazda'yı tek önemli Tanrı olarak yüceltiyor ve kendi yaşadığı toplumda uzun zamandan beri sevip sayılan öteki Tanrıları kötü Tanrılar ilan ederken, yavaş yavaş yeni bir fikre doğru gidiyordu. Cennet, diyordu Zerdüşt, tüm cinsiyet ve sınıflara açıktır; oraya girmek kesinkes insanın ömrü boyunca biriktirdiği iyi düşünce, söz ve davranışların miktarına bağlıdır.

Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi Zerdüştçülüğün de kutsal metinleri vardır. Bunların hepsine *Avesta* adı verilir. *Avesta*, Zerdüşt peygamberin öğretileri olan Gataları da içerir. Günümüze ulaşan bur görüşe göre, Büyük İskender MÖ 4. yüzyılda bölgeyi fethettiği zaman *Avesta*'yı yanına alıp götürmüş ve bu kitabı bir daha gören olmamıştır. Aslında *Avesta* Yunan istilalarından sağ çıkmış ve Yunanlılar tüm Zerdüştçü rahipleri sistematik biçimde öldürürken inancın hayatta kalmasına yardım etmiştir. Elementlerin – ateş, su, toprak – saflığı Zerdüşt için önemlidir. İnsanların bu elementleri kirletmekten sakınmaları için tasarlanmış ayrıntılı ayinler ve kendilerini kirletmekten kaçınmalarını sağlayacak karmaşık kurallar mevcuttur. Ölünün gömülmesi ya da yakılması toprağa karşı saygısızlıktır, çünkü onu kirletir. Zerdüştçülere göre bir cesedi yok etmenin en temiz yolu, onun, yakınından yol iz geçmeyen sapa bir tepede köpekler ve kuşlar tarafından yenmesini sağlamaktır.

MÖ 1500 ila Müslümanların bölgeyi fethi arasında kalan bir zaman kesitinde Zerdüştçülük bu bölgedeki en önemli dindi. Bu antik din bugün İran'da artık ne kadar da zayıflamıştı. 1979 İslam Devrimi'nden sonra hayat Zerdüştçüler için iyiden iyiye zorlaşmış ve bu belirsiz koşullar altında pek çoğu bu topraklardan göçmeyi ya da kendi dindaşları olmayan kimselerle evlenmeyi seçmişlerdi.

Akenaten Modern Bir Eski Mısırlı mıydı?

Akenaten tarafından yayılan kült kuşkusuz gerçek bir tektanrıcılık değildir. Bu inancı daha iyi ifade etmek için, bir Tanrının tüm diğer Tanrılardan daha üstün olduğu anlamına gelen katenoteizm terimi kullanılabilir. Ama anlaşılan Akenaten öteki Tanrıların varlığıyla ilgili tüm belirtileri yok etmeyi deneyerek, onları halkın aklından silmeye çalışmıştır. Akenaten'in kurduğu Güneş Diski dini, büyük ölçüde siyasal motiflere dayanıyor olsa bile, özünde belli inançlara yer vermektedir. Akenaten kendi dinsel hareketini özetleyecek bir slogan bulmuştur: ank em maat, yani "doğru düzene göre yaşamak". Buna benzer modern bir slogan temellere dönüş olabilir.

Akenaten öyküsünün bir tuhaf yanı daha vardır. Bazı kişiler onun Musa olduğunu ileri sürer. Akenaten'in annesi, bir İbrani olan, Kraliçe Tiy idi ve Akenaten tam doğru zamanda, MÖ 14. yüzyılın ortasında yaşadı. Musa III. Amenhotep'in sarayında yüksek memur olarak bulunmuş olabileceği için, bu öykü pek doğru olamaz. Ama Akenaten gibi Musa da bir dönmeydi, halkı İsrailileri Mısır'dan çıkarıp özgürlüğe, tek Tanrıya, Akenaten'in kabul ettiğinden çok farklı türden bir Tanrıya tapınmaya götürdü.

Bugün tarih öncesi Harappa kentinin kalıntıları Pakistan'daki Mutlan kentinin 150 kilometre ötesinde, verimli İndus Vadisi boyunca uzanan Lahor yolunun yarısında bulunmaktadır. 1830 yılında iki turist tarafından keşfedilmiş ve iki yıl sonra, kalıntıları ayrıntılı şekilde tanımlayan ilk Batılı olan General Alexander Cunningham (1814-1993) tarafından ziyaret edilmiştir. Ne yazık ki Lahor ve Mutlan arasına demiryolu hattı döşenirken işçiler inşaat malzemesi bulmak için Harappa kalıntılarında ciddi biçimde zarar vermiştir.

Hindu dininin kaynağı olan İndus Vadisi'ndeki bu antik kentler oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Kanalizasyon sistemi çok hızlı ve verimli çalışmakta, böylece hijyenik koşullar oluşması

sağlanmaktaydı. Kent planlaması ileri düzeydeydi: Sokaklar ızgara sistemi oluşturacak, yani birbirlerini dik kesecek şekilde planlanmış, binalar bu sisteme göre yerleştirilmişti.

MÖ 3000 dolaylarında kurulan bu uygarlığın son derece ileri olduğunu anlıyoruz, ama bölgeye daha sonra egemen olan Arilerden azar azar öğrenebildiklerimiz dışında, bu halkın neye nasıl taptığı hakkında hiçbir fikrimiz yok.

Bu antik İndus Vadisi uygarlıklarının neden yok olduğunu bilmiyoruz. Yokoluşları belki bir doğal afetle, belki de Batıdan Arilerin gelişiyle ilgiliydi. Kuşkusuz tamamen yok olmadılar. Bu Arilerin Rig Veda adlı bir kitap haline getirdikleri metinler, yerli halktan çok aşağılayıcı bir dille söz eder, onları, toplum dışına itilmiş, dokunulması yasak kişiler – kara derililer, burunsuzlar, fallusa tapanlar – olarak tanımlar.

Rig Veda daha sonra Hinduizmi geliştiren halk hakkında ilk ağızdan bilgiler veren bir kaynaktır. Ama Veda dininde bir değişim olmaya başladı. Bunu Vedalar'a 8. – 4. yüzyıllar arasında eklenen ve böylece tüm metinlerin Vedanta ya da Vedaların Sonu başlığıyla anılmaya başlamasına sebep olan Upanişadlar ve Aranyakalar adı verilen metinlerde dile getirilen fikirlerden anlıyoruz. Vedanta metinleri birçok Tanrının sadece bunların altında yatan daha büyük bir gücün dışavurumu olduğu mesajını içerir. Brahman denen bu güç Vedaları okuyanların bilmediği bir şey değildi.

Yazgımız, kaynağı Brahman olan karma adlı bir doğa yasasının işleyişi aracılığıyla belirleniyordu; bu yeni bir olguydu. Karma iyi ve kötü eylemlerin bu eylemleri gerçekleştiren insanlar için iyi ve kötü sonuçları olacağı düşüncesidir. Başka zamanlarda yaşamış başka halklar talihsizlikleri Tanrının, Tanrıların ya da ruhların verdiği cezalar olarak yorumlarken, karma, insanın dışında var olan, kütle çekimi yasası gibi evrensel bir güç olarak görülür.

Onu kozmik bir yasa olarak değil, daha çok sebep-sonuç zinciri olarak görsek bile, pek çoğumuz karma görüşünü bir yere kadar paylaşıyoruz; kötülük yapan kişinin kötülük, iyilik yapan kişinin iyilik bulacağı şeklinde genel bir görüş mevcuttur. Dünyanın en kötü kalpli insanların, bırakın kötü şeyler yaşamayı tek bir uykusuz gece bile geçirmeden yaşandığı gerçeği benim kendi karma teorilerimi sarsmıştır. Eğer kötülük yaparsak, der, yaptığımız kötülük bu yaşamımızda değil, bir sonraki yaşamımızda başımıza dert açar; toplumun daha aşağı bir kastına ait bir kişi ya da aşağılık bir hayvan veya bir böcek olarak yeniden doğabiliriz. Benzeri şekilde, hayat boyu yapılan iyiliklerin ödülü hemen alınamayabilir ve telafi edilmesi gereken ne kadar kötü-karma biriktirildiğine bağlı olarak, bir başka varoluşa kalabilir.

Anlaşılan o ki Upanişadlar, dini Tanrıların elinden almış ve yerine evrenin yasasını koymuştur. Upanişadlar, Brahman'ın bizi saran ve tüm evren gibi bizim de yaşamamızı sağlayan bir güç olduğunu vurgular.

Eski Veda dininde en önemli figür Brahman rahibiydi, ama Upanişadlar'da bu figürün yerini yogi alıyordu. Yogi, akla ve ruha doğru içsel bir yolculuğa çıkmak üzere dünyadan elini eteğini çeken bir gizemciydi. Bu kişilerden biri, yaklaşık MÖ 530 yılında, 29 yaşındayken karısı Yaşodara'yı terk edip, babasından sonra geçeceği tahttan ve lüks bir hayattan feragat ederek aydınlanma arayışına giren Siddarta Gautama adlı zengin bir Nepal prensiydi. Tıpkı tektanrıcılığa doğru gerçekleşen sıçramanın Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın eski İsrail dininden filizlendiği koşulları yaratması gibi, Upanişadlar devrimi de Budizmin Hinduizme rakip bir güç olarak ortaya çıkmasına yol açtı.

Gautama'nın düşünceleri ilginçti, çünkü Zerdüş'tün düşüncelerinin ve bireysel dindarlıktaki ısrarının bir benzeri olan bu düşünceler bireyin kendi kurtuluşundan sorumlu olduğunu öne sürüyordu. Budizmden bazen Tanrısı ya da Tanrıları olmayan Tanrıtanımayan bir din olarak söz edilir. Bu ancak Budizmin uygulamalarına pek tanık olmamış ya da pek çok Budist metni okumamış kişilerin varabileceği türden bir yargıdır. Budizm Tanrıların varlığını kesinlikle kabul eder, ama Tanrıların insanın işine pek yaramayacağını, çünkü Tanrıların da bizim gibi samsara yani kesintisiz bir ruh göçü ve acı çekme döngüsü yaşamak zorunda olduğunu iddia eder.

Budizmin başarısı, ulaştığı gerçekleri öykücük ve anekdotlar aracılığıyla başkalarıyla paylaşan Gautama karakterine çok şey borçludur. İsa din tarihinde Buda'ya benzer bir figürdür. Sadece bir öykü anlatıcısı olması açısından değil, ulaştığı gerçekleri kendine saklayamayan aydınlanmış bir kişi olması açısından da Buda'yı andırır. Fakat bu işin ne kadar tehlikeli olduğunu keşfetmeden önce, ilk gerçek tektanrıcı dini, Museviliği ele almamız gerek.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYANIN EN BÜYÜK KİTABI

İsrailliler, kendilerini kölelikten kurtarıp özgür bir ulus olmaya doğru götüren Mısır'dan çıkış yolculuğunun büyük kısmını tek Tanrı fikrini içtenlikle kabul etmiş olarak yapmamıştır. İsraillilerin Tanrı Fikri hâlâ Mısır firavunu Akenatin'inkine yani pek çok Tanrı arasında üstün bir Tanrı Fikri'ne yakın görünmektedir. Her şeye gücü yeten tek bir Tanrı fikrini benimseyen Musa, Sina Dağı'na çıkıp gözden yiter yitmez, İsrailliler özgüvenlerini yitirmiş ve Musa'nın kardeşi Harun'u çağırıp ondan bir altın buzağı yapmalarına yardım etmesini istemiştir. İnsanlık tarihinde bir ayırım çizgisi çizmiş olağanüstü derecede devrimci bir fikir olan tektanrıcılık aynı zamanda kulağa bayancı gelen bir düşüncedir. Belli tarihsel koşullarda gelişmiştir ve bu gelişim zaman almıştır. Büyük Yahudi yorumcu Maimonides Musa'nın İsraillileri kırk yıl boyunca ıssız çöllerde dolaştırmasının sebebinin İsraillileri Mısır'dan çıkarmaktan çok Mısır'ı İsraillilerin aklından çıkarmak olduğunu ileri sürmüştür. İsrailliler putperestliğe derinden bağlıdırlar ve bu yeni tek Tanrı Fikri'ni kabul etmeleri için zaman geçmeli, bu halk büyük sıkıntılar çekmelidir.

Tanrının Kenan'a girmelerinden önce çölde İsraillilerle yaptığı sözleşmenin temel ögesi, öteki Tanrıları reddetmeleri ve sadece kendisine tapmalarıdır. *"Benden başka Tanrınız olmayacak"* emri kesinlikle tapılacak başka Tanrılar olduğu fikrini yansıtır.

Bütün bunlar bize İsrailliler, hatta muhtemelen tüm insanlar hakkında bir şey anlatır. Tanrı hakkındaki tüm fikirler herkesçe anlaşılabilir değildir. Bu fikirlerin bazılarını gündelik hayata uydurmak zordur. İnsanlık tarihine ilişkin görüşlerin çoğu bizim sadece, hayatta kalmamıza ve ürememize yardımcı olan inançları benimsediğimiz varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu, Yaradılış kitabında hızlıca değinilip geçilen bir konudur. Bazı antropologlar bize her ayının toplumları birbirine bağlama amacına hizmet ettiğini anlatır. Marksistler Tanrı Fikri'nin bir grubun diğer bir grup üzerinde egemenlik kurmasının bir yolu olduğunu söyler. Psikologlar dinsel fikirlerin hayatta kalmak için geliştirilmiş öteki bilinçdışı zihinsel sistemlerin üstüne binen düşüncelerden ibaret olduğunu belirtir.

İsrail'de tektanrıcılığa geçiş süreci acılı olmuş ve yüzyıllar sürmüştür. İsrailliler Tanrı ile yaptıkları antlaşmaya her zaman sadık kalmamıştır. Pek çok Tanrısı olan Paganizm daha ziyade esnek bir dindir; içerisinde başka bir ya da iki Tanrıya her zaman yer vardır. Ama İsrail'de ortaya çıkan tektanrıcılık çok farklıydı: Öteki inançların baskı altında tutulmasını ve reddedilmesini talep ediyordu. Bu dışlayıcılık, bir yere kadar, İsrail'de ortaya çıkmış bu tektanrıcılıktan doğan üç inancın – *Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık* – karakteristik özelliği olmuştur. Ama Hıristiyanlık ve Müslümanlığın tersine Musevilik, "en dürüst ulus gelecekte dünyayı miras alacaktır" görüşünü benimseyerek, başka inançlara sahip halkları Musevi yapmaya çalışmaktan vazgeçmiştir.

Farklı yer ve zamanlarda Tanrı hakkında üretilen fikirler en çok bu bakımdan farklılaşmaktadır. Tanrı aşkın mıdır, yani dünyanın üzerinde ve ötesinde midir? Yoksa içkin midir, yani dünyada, doğada, bir çocuğun gülümsemesinde, doyurucu bir yemekte mi bulunur? Tüm büyük dünya dinleri her iki görüşün öğelerini de içerir. Bu öğeler bazen barış içinde bir arada var olur, bazen savaşır, kimi zaman biri ötekine alternatif olur, kimi zaman biri ötekinin yerine geçer. Eski İsrail dini belli bir noktada aşkıncı görüşün etkisi altına girmiştir.

Bunun sebepleri ne olabilir? Spekülatif olmakla birlikte, verilebilecek yanıtlardan biri şudur: İçkin görüş görelî ölçüde barışçı ve yerleşik bir varoluşa en uygun görüştür. Tanrı her yanımızda, yılın döngüsel yapısındadır. Ama hareket halinde olan, başka deyişle, ne tam göçebe ne tam yerleşik

olan, ev sahipleriyle sürekli çatışan, kimi zaman esir edilen, kimi zaman kaçan bir halka bu Tanrı Fikri'nin pek faydası dokunmayabilir. Böyle belirsizliklerle dolu bir hayatta, dünyanın epey ötesinde duran bir Tanrıya inanmak belki de daha iyidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM DEĞİŞİM TANRISI

İlk Hıristiyanlık: Pavlos, İsa, Tanrı ve Roma

Ölümünden bir süre sonra, İsa'nın yandaşları ikiye bölündü. Bir grup, İsa'nın Yeruslaim'deki ailesinin etrafında toplandı, diğer grup ise, daha sonraları Pavlos olarak tanınan Tarsuslu Saul'un önderliğinde hareket etti. Saul'un öğretileri Yunanistan'a göç etmiş olan kentli Yahudiler tarafından coşkuyla kabul edildi.

Pavlos'un İsa'nın deneyimi ve öğretisinin ne anlama geldiği ile ilgili görüşü onu İsa'nın iletmiş olduğu mesaj hakkında başka fikirler üretmeye itti. Bu mesajı Yunan İmparatorluğunun çeşitli kentlerinde bulunan ilk Hıristiyan cemaatlerine – Selanıklilere, Korintlilere ve Filipinlilere – mektuplar yazarak iletmiş. Pavlos tarafından yapılan görev bildirimleri, Kutsal Kitabın İsa'nın yaşamıyla ve Hıristiyan dininin temellerinin atılışıyla ilgili bölümlerini oluşturan Yeni Ahit'in önemli bir kısmını meydana getirir.

Pavlos'un mektuplarında İsa Tanrısal bir kişiliğe dönüşür, çünkü böyle olması Pavlos'un bir Mesih'in ne olduğuna ilişkin daha önceden herhangi bir fikre sahip olmayan Yunan muhataplarına daha çekici gelecektir. Yunanlılar sevdiği herkesi tanrılaştırmaktadır. Pavlos, İsa'nın bir Tanrı olduğunu asla gerçekten ilan etmemiştir, ama yıllar geçtikçe, İsa'dan gitgide daha çok Tanrısal terimlerle söz etmeye ve onun dirileceğinden bahsetmeye başlamış ve böylece yazdıklarının niteliği değişmiştir.

Museviliğin “Tanrıdan Korkanlar” olarak bilinen Romalılar ve diğer paganlar arasından, kendine taraftar topladığı 1. yüzyılın ilk yıllarının tersine, bu inanç artık daha içe dönük hale gelmişti; Tora'yı ve Yahudi Yasası'nı kabul etmeyi reddetmelerinden ötürü, İsa tutkunları sinagoglardan atılmıştı.

Her ne kadar panteizmin, doğası gereği, neredeyse her zaman bir ya da iki Tanrıya daha ayıracak yeri olsa da, Roma'nın Hıristiyanlığa kuşkuyla yaklaşmasının birtakım nedenleri vardı. Hıristiyanlar artık sinagoga ait olan Yahudiler olmadıklarını belli ettikten sonra, Romalılar onlara yan bakmaya başladılar. Tanrının Tarihi adlı kitabında Karen Armstrong'un işaret ettiği gibi, Roma düşüncesi özünde tutucuydu. Geçmişten kasıtlı olarak gerçekleştirilen kopuşlar yaratıcı değil yıkıcı ve tehlikeli hamleler olarak görülüyordu. Üstelik Hıristiyanlık sevgi ve barış telkin ediyor, sık sık şiddetten kaçınmayı öğütüyordu:

Bu, yayılması halinde, askerileşmiş bir sömürgeci iktidarın altyapısına zaman içinde zarar verebilecek çökertici bir dindi. Öteki yanağını çevirmeyecek, saldırgan, duygusuz askerler, böyle bir iktidarın işine, çevresine arkadaşlık, şefkat ve uyum telkin eden yumuşak başlı insanlardan çok daha fazla yarardı.

Pavlos'un Hıristiyanlıkta gerçekleştirdiği değişimler doğrudan doğruya kendi kişiliği ve deneyimlerinin etkisini taşımaktadır. İsa'nın anlattığı ve Luka İncili'nde aktarılan bir öykü Pavlos'un zihninde yer etmiş ve Hıristiyanlığın çağın öteki inançlarından ayrılmasına katkıda bulunmuştur.

İsa'ya atfedilen sözler arasında belleklere en iyi kazınanlardan biri şu olmuştur: “*Ne mutlu alçakgönüllü olanlara, çünkü dünya onlara miras kalacak*”. Bu yüzden pek çok Romalının Hıristiyanlığın açtığı Tanrıya teslim olma yoluna girmek yerine Hıristiyanlığa kuşkuyla yaklaşması, onu küçümsemesi, onunla alay etmesi, eğlence olsun diye Hıristiyanları aslanlara yedirmesi şaşırtıcı değildir.

Konstantin MS 337'de ölene dek resmi olarak Hıristiyan olmadı, ama Hıristiyanlığa karşı bir hoşgörü politikası izledi ve Hıristiyan danışmanlara güvenmeyi sürdürdü. Konstantin bir Avrupalı

hükümdar prototipi oldu. Otoritesini Tanrıdan aldığına ve tebaasının İsa'nın istediği şekilde yaşamasına rehberlik etmenin kendi sorumluluğu olduğuna inandı. Konstantin'e göre, barış ve istikrar, Hıristiyan önderlerin Hıristiyan hükümdarlığına bağlıydı.

Ama başka açıdan bakıldığında, bu sarsıcı değişim sadece bir rastlantılar silsilesinin sonucu olarak da görülebilir. Eğer Pontius Pilatus, ardılı Albinus gibi daha farklı bir adam olsaydı, İsa'ya ölüm cezası verilmeyebilirdi. Eğer İsa yaşasaydı, kehanetleri gerçekleşmeyince, yandaşları onun çevresinden uzaklaşabilir ya da birbirine düşer ve hareketin tükenmesine yol açabilirdi. İsa da Pavlos'un yaşadığı türden inanç bunalımlarına girebilir ve ileride görüşünü daha yaşlı ve bilge bir kişi olarak gözden geçirebilirdi. Eğer Pavlos'un kişiliği kendisinin İsa'nın öğretilerine ilişkin görüşlerini etkilemeseydi, Hıristiyanlık Yahudilere özgü bir inanç olarak kalabilirdi. Konstantin olmasaydı, Hıristiyanlık ancak sadece kölelere, asker eşlerine ve kentli zanaatkârlara çekici gelen silik bir kültür olarak varlığını sürdürebilirdi. Pek çok Hıristiyan, Hıristiyanlığın bugünkü halini şans eseri almasını inançlarının doğruluğunun bir kanıtı olarak görmektedir ama Hıristiyanlığın çok başarılı olduğunu kabul etmek için ona inanmak gerekmez.

İsa kendinden önceki ve sonraki pek çok kişi gibi Mesih olduğunu ileri süren dindar bir Musevi idi, ama yanıliyordu: Barış çağının başlayacağı, yeryüzünde Tanrının krallığının kurulacağı kehanetleri gerçekleşmedi.

İsa Nasıl Bir Yahudi İdi?

İsa kültürü, pek çok bakımdan Museviliğin devamı olmasına karşın, İncillerde belirtildiği gibi, içerisinden çıktığı inanca karşı oldukça düşmanca bir tavır takınmıştır. Bize İsa'nın Ferisilerle sürekli kavga ettiği, ayin takıntıları yüzünden onlara kırıcı sözler söylediği, onları ikiyüzlülükle suçladığı anlatılır. Onun ölümüne yol açan Ferisilerdir. Romalılar adil ve sakinlerdir. Onu yargılayan yargıç Pontius Pilatus, İsa'yı çarpmıha gerdirmekte tereddüt etmiştir. Pilatus, Hamursuz Bayramı olduğu için, kalabalığa iki tutukludan hangisini, İsa'yı mı yoksa Barnabas'ı mı kurtarmak istediklerini sorarak İsa'ya ikinci bir şans verir. Kalabalık, İsa'nın çarpmıha gerilmesinde ısrar eder.

Eğer, Pavlos'un doğruladığı gibi, İsa'nın ölümü insanlığın günahlarını silmek için gerekli idiyse, o halde, onu öldürmekle suçlanan halk yani Yahudiler dünyaya iyilik etmemiş midir? Her şeye karşın "İsa'yı Yahudiler öldürdü" düşüncesi ve bunun yanı sıra Yahuda (Judas) isminin "Yahudi" (Jew) ve "Musevilik" (Judaism) isimleriyle benzerliği Yahudilerin yuva kurdukları pek çok ülkede onlara karşı takınılan tavırlar üzerinde etkili olmuştur. Vatikan, pek çok Katoliği utandırarak "İsa'yı Yahudiler öldürdü" düşüncesini 19. ve 20. yüzyıllarda Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşanan zulümlerin ve Nazi soykırımının böyle çarpık bir inanışın doğurabileceği tehlikelere işaret etmesinden sonra, daha 1960'larda öğretilerinden silmiştir.

Toronto Üniversitesi'nde Yunanca ve Yeni Ahit profesörü ve yıllarını bir Anglikan papazı olarak geçirmiş biri olan Kanadalı Tanrıbilimci Tom Harpur'un Putperest İsa adlı eserinin ana fikirlerinden biri budur. Harpur, İsa'nın yaşamına ilişkin tarihsel kanıtların kıtlığına dikkat çeker ve söylencenin eski versiyonlarına, özellikle de MÖ 4000 kadar erken bir tarihte bir insanın bedeninde yeniden doğan Tanrısal ruh fikrinin yürürlükte olduğu Mısır versiyonuna işaret eder.

"Gerçek şu ki" der Harpur, "İnciller aslında Güneş Tanrısı Osiris/Horus'un yeniden doğuşu ve dirilişini canlandıran ayinlerin eskiden kaleme alınmış halidir".

"İsa, insan biçimini almış Tanrıdır" yorumu tam anlamıyla Hıristiyanlara özgüdür ve Hıristiyan Tanrıbilimi ile pek çok Hıristiyan'ın inancının temelini oluşturur. İsa'yı bu gezegende yaşayan iki milyardan fazla insan için önemli yapan, bu vizyondur, ölümüyle tüm insanları sonsuza dek yaşamaya davet eden Tanrının oğlu İsa vizyonudur. Bu yorumun tamamen gerçeklere mi yoksa kısmen gerçeklere ve kısmen söylencelere mi dayandığı, son tahlilde, sahidten önemli değildir.

İncillerde resmedilen İsa figüründeki belirsizlikler ve bir yere kadar Teslis bilmececi, Hıristiyanlığın başarısının sebepleri arasında yer alabilir. İsa'nın öyküsü aracılığıyla insanları kendine çeken şey, belli bir kişinin hayatında olan bitenlerden ziyade evrensel bir temadır; çünkü yargılanıp idam edilen masum bir insanın öyküsü oldukça etkileyicidir. Acı çekme, ölüm ve yeniden doğum

temaları, varoluşun doğasını bir an için bile olsa düşünmüş kişilere dokunaklı gelir. Her şeyin yeniden doğmak üzere yok olduğunu fark etmek için Budist olmak ya da Baal'e tapmak gerekmez. "Öteki yanağını çevir" ya da "ne mutlu alçakgönüllü olanlara" gibi sözler doğa yasalarına öylesine terstir ki insanın aklında yer ederler: Saldırıya uğrayan dövüşür; güçlü olan kazanır. Alçakgönüllü İsa'nın silahlı İsa'dan çok daha gerçek bir figür olduğu ortaya çıkmıştır.

İsa'nın öyküsü o kadar etkileyicidir ki başka dinler tarafından da önemsenir. Müslümanlar İsa'yı "Tanrının soluğu" olarak bilir ve peygamber sayarlar. Müslümanlar her ne kadar onun çarmıha gerildiğini reddetseler ve onun yerine bir başkasının idam edildiğini ileri sürseler de İsa'nın bakire bir anadan doğduğunu ve mucizeler gerçekleştirdiğini kabul ederler.

ALTINCI BÖLÜM

MUHAMMED VE İSLAM

Kâbe'nin tasarımı pek yaratıcı sayılmaz. Yüzyıllardır defalarca onarılarak orijinal hali korunmuş, düz cepheli, sade bir yapıdır. Müslümanlar buradaki orijinal yapının Âdem peygamber tarafından inşa edildiğini ve zamanın kendisi kadar eski olduğunu söyler. Günümüz Müslümanları hâlâ her gün yüzlerini bu bakımlı yapıya doğru çevirerek ibadet eder. İbrahim peygamber, Tanrının isteği üzere kurban ettiği oğlu İsmail ile birlikte bir tapınak inşa ederek bu binayı yenilemiştir.

Tapınak, İsmail ile annesi Hacer'in, Sara'nın kıskançlığı yüzünden İbrahim'in evinden kovulmalarından sonra çölde dolaşıp su aradıkları yeredir. Bu tapınağa, "Beytullah", yani "Allah'ın evi" denir. Beytullah İbranice, yine Tanrının evi anlamına gelen, Beit El sözcüklerine çok benzer. Fakat Yahudilerin Kutsal Kitabında Tanrıya kurban olarak sunulan İsmail değil İshak'tır. Üstelik Hacer İbrahim'in evinden Sara'nın kısrılığıyla alay ettiği için kovulur. Öyle olsa bile, benzerlikler çok büyüktür. Ve bu benzerlikleri burada belirtmemin sebebi, Musevilik ile İslam çoğu zaman birbirleriyle kavgalı görünseler bile, her iki inanç sistemi içinde de birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkili olan pek çok inanış, pratik, ahlaki tutum ve felsefi öğe mevcuttur. Bu iki büyük din, tıpkı Hıristiyanlık gibi, aynı kökten gelmektedir.

İbrahim'in ölümünden sonra ve Muhammed'in gelişinden önce Kâbe, kurak Arabistan çölünün ortasında, alçak duvarlı küçük bir tapınaktı. Anlaşılan, Araplar zamanla İbrahim'in öğretisini unutmuş ve Kâbe'yi yüzlerce putla doldurarak onu bir pagan tapınağı, bir tür panteon olarak kullanmıştı. Kâbe, peygamberin gelişinden önce, dinsel yaşamın önemli merkezlerinden biriydi ve çöl halklarının üyeleri ibadet etmek için onu ziyaret ediyordu. Bugün bu pagan dinlerinden geriye hiçbir iz kalmamıştır. Muhammed Medine sürgününden buraya geri döndüğü zaman Kâbe'yi temizletti ve putları kırdırdı. Günümüzdeki Kâbe, 10,5 metre eninde, 12 metre boyunda ve 15 metre yüksekliğinde, mermerden yapılmış bir subasman üzerinde yükselen, daha büyük bir binadır. Giriş kapısının hemen solunda üçü büyük olmak üzere, parçalara ayrılmış halde duran kutsal Kara Taş (*Hacer-ül Esved*) sergilenir.

İslâm dünyası Muhammed'e ilk vahyin gelmesinden hemen önceki bu döneme cahiliye dönemi adını verir. Ama bu dönem Tanrısız bir dönem değildir. Arap kabilelerinin pagan Tanrıları vardır ve ibaretin merkezi Mekke'deki **Kâbe**'dir. Ve her ne kadar İslam'a özgü bir gelenek olduğunu zannetsek de, hac aslında daha eski bir gelenektir. Arapların İncil ya da Tevrat gibi bir kutsal kitabı da yoktu. Komşuları onları ruhani bakımdan aşağı bir halk olarak görüyordu.

Tanrı en sonunda Araplara seslenmiş ve Muhammed'i elçi seçmişti. Sonraki yirmi üç yıl boyunca Tanrı Muhammed'e Kuran'ı satır satır ilettiler.

Kuran, peygamberin zamanında tam olarak yazıya geçirilmedi. Kurra adı verilen bir grup bilgin tarafından ezberleniyor ve ezbere okunuyordu. Bizzat Muhammed tarafından denetlenen bu kişiler Muhammed'in sözlerini korumak için özen ve sebatla çalışıyordu. Tıpkı Yahudilerin kutsal kitabı gibi, Kuran'ın da ne zaman tam olarak yazıya geçirildiği belli değildir. Yazıya tam olarak geçirilmiş olursa olsun, Kuran bugünkü halini 650 yılı civarında almıştır.

Kuran ise surelerden, yani bölümlerden oluşur. Sureler ise ayetlerden meydana gelir. Sureler pek çok konuyu kapsar ve Kuran’da, Muhammed’e iletildikleri sırayla yer alırlar. Bazılarının, örneğin dinle ilgili olan Bakara (İnek) suresi, insanın kökeni ve sınırlarıyla ilgili Alak (Pıhtı) suresi ve inanmayanlarla ilgili Ankabut (Örümcek) suresi gibi, kulağa tuhaf gelen isimleri vardır. Pek çok surenin tek ve tutarlı bir teması yoktur.

Bu nedenle, Kuran, bir roman gibi okunamaz. Okuduğum en zor kitaptı diyebilirim. Yorucu, kafa karıştırıcı ve karmaşıktı. Sonu gelmez tekrarlar, uyumsuzluklar, karışıklıklar içeriyordu. Bir Avrupalı ancak Kuran’ı okumayı kendine görev edinirse onu bitirebilir.

Ayrıca, Kuran’ın normal bir kitap gibi okunması değil ezbere okunması istenmektedir. Kuran Arapçası kutsal olarak kabul edilir ve Kuran okumak ya da dinlenmek, Müslümanlar için, tıpkı Tora’yı okuyan Yahudilerin hissettiği gibi, ruhani bir deneyimdir.

İslâm, resim sanatının yanı sıra ibadet sırasında müzik çalınmasını da yasaklamıştır. Ama cemaat içinde Kuran okuyan kişi sesini yükseltip alçaltabilir, melodik hale getirebilir ve bu şarkılar gerçekten çok güzel olabilir.

Kronolojik bir çerçeve olmaksızın Tanrının konuşmalarını aktaran Kuran’ı tam olarak anlamak Müslümanlar için bile her zaman kolay değildir. Böylece, tıpkı Yahudilerin Mişna ve Talmud’u geliştirmesi gibi, Müslümanlar da Allah’ın niyetlerini süslemek, vurgulamak ve açıklamak için formüle edilmiş sayısız yorumdan oluşan bir sözlü gelenek yaratmıştır. Bu yorumlara “Hadis” denir.

Muhammed’in en azılı rakiplerinden Osman bin El-Hattab, kız kardeşinin gizlice Kuran okuduğunu duyduktan sonra Müslüman oldu. İlk tepkisi kız kardeşine bir tokat atıp onu yere devirmek oldu. Ama sonra kitabı yerden aldı ve okuyazar biri olduğu için onu yüksek sesle okudu. Ve hemen İslam’a teslim oldu. Zaten İslam sözcüğünün anlamı da budur: “teslim olma” ya da “itaat etme”.

Kullanılmadığı zaman Kuran’a büyük saygı göstermek gerekir. Örneğin, Kuran kesinlikle yere konmaz. Tozlanmaması için beze sarılır. Üstüne başka bir kitap konmaması için genellikle yüksekçe bir rafa yerleştirilir. Eğer bir mekânda Kuran bulunuyorsa orada kimsenin kabalık etmemesi ya da yakışık almayacak şekilde davranmaması gerekir. Kuran yüksek sesle okunurken insanlar konuşmaz, bir şey yemez, sigara içmez, dikkat dağıtacak sesler çıkarmaz. Bütün bu saygılı davranışlar Yahudilerin Tora’ya yaptığı muameleye gerçekten çok benzer.

Herkesin Tanrısı Allah

Aşkın bir varlık olarak Tanrının özel niteliği İslam öğretisinin en önemli öğelerinden biridir: *“O, Allah’tır, bir tektir. Allah Samed’dir (her şey Ona muhtaçtır, O, hiçbir şeye muhtaç değildir). Ondan çocuk olmamıştır. (O kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey Ona denk ve benzer değildir” (İhlas, 1-4).*

Öğretinin ikinci önemli öğesi Allah’ın sevecen ve merhametli olmasıdır.

Üçüncü öğe şudur: İnsan Allah’ın yarattığı fiziksel varlıkların en yücesidir. Her birimiz bir ruha ve dünyada geçireceğimiz, miktarı önceden belirlenmiş belli bir zamana sahibiz. Her ne kadar Yahudiler insanların, eşsiz olmakla birlikte, yaratılışın doruğunda yer almadığını düşünseler de maddesel olmayan bir ruh fikri tüm dünya dinlerinin ortak paydasıdır. Müslümanlar insanın özgür iradeye sahip olduğuna ve iyilik ile kötülük arasında tercih yapabildiklerine de inanırlar.

Öğretinin bir başka özelliği bazı Hıristiyanlara daha tuhaf, Yahudilereyse çok daha tuhaf gelir. Tanrının yaratısı olan dev evrende gözle görülemeyen birtakım gizemli varlıklar – melekler, şeytan ve cinler – bulunur. Bu dünyada yaşayan herkesin iki koruyucu meleği vardır.

Bunlar kişinin eylemlerini kaydeder ve vicdanının sızlamasını sağlarlar. Şeytan ise cinlerin şefi ve insanların düşmanıdır; insanların kalbini ve aklını Tanrıdan uzaklaştırmaya çalışır. Cinler insan biçimine girebilen ve insanın vücudundan kovulmaları gerekebilen maddesel olmayan

varlıklardır. Cin çıkarma Hıristiyanlıkta da rastladığımız bir fikirdir. Ancak cinler insan vücuduna girdiklerinde kötü niyetli hale gelseler de her zaman kötü niyetli değildirler.

İslâm öğretisi, insanların yeryüzünde bir kez yaşadığını ileri sürer. Öldükten sonra herkes yargılanır ve cennete ya da cehenneme yollanır. Kuran’da, cennet ve cehennem fiziksel haz ya da fiziksel acı duyulan gerçek mekânlar olmaktan çok, şiirsel bir dille anlatılan, sembolik yerlerdir.

İslam ve Modernite: Cihat ve Şeriat

Cihat, İslam’ın şartlarından biri olmasa da, büyük önem taşıyan bir fikirdir. Aynı zamanda, hem gayrimüslimler tarafından çoğu zaman yanlış anlaşılan hem de ne yazık ki bazı Müslümanlar tarafından yanlış anlatılan bir kavramdır. Cihat, kesinlikle gayrimüslimleri Müslüman yapmak için verilen bir kutsal savaş değildir. Bu, haçlılar tarafından yayılmış olan bir klişedir ve İslam’daki asıl fikirle ilgisi yoktur. Aslında İslam, öteki tektanrılı dinlere hoşgörüyü yaklaştığı ve bireysel özgürlükleri savunduğu onurlu bir tarihe sahiptir. Kuran’da, inananların inanmayanlara sabırla yaklaşması gerektiği belirtilir: *“Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellekle ayrıl”* (Müzemmil, 10); *“Artık sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!”* (Tarık, 17).

Cihadın genellikle askeri eylem demek olduğu düşünülür. Ama cihat, pek çok bağlamda, mücadele anlamına gelir ve bu mücadele genellikle bireyin Tanrıya yaklaşmasını önleyen engelleri aşmaya çalışan ruhun mücadelesidir. İslâm, her ne kadar sık sık savaş yanlısı olarak betimlense de Hıristiyanlıktan daha savaşçı bir din değildir. (İslam sözcüğü “teslim olma” anlamına gelmekle birlikte, aslında “barış” anlamına gelen İbranice şalom sözcüğüyle aynı kökten türemiştir). Peygamberin koyduğu katı kurallara göre, cihat, başka halkları fethetmek ya da Müslümanlaştırmak için değil, sadece Allah’ı savunmak için ilan edilebilir. *“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez”* (Bakara, 190)

Cihat sırasında bir rakip teslim olduğu zaman düşmanlık sona ermeli; kadınlar, çocuklar ve yaşlılar zarar görmemeli; ağaçlar ve ekinler yok edilmemelidir.

Şeriat yani İslam hukuku insanın hem dünyevi hem de dinsel davranışlarını çeşitli kategorilere ayırır, bu davranışların bazılarının ödüllendirileceğini, bazılarının ise cezalandırılacağını belirtir. İlk kategoride, inananların gerçekleştirmesi beklenen eylemler yer alır; bu eylemleri gerçekleştirenler ödüllendirilir, ihmal edenler cezalandırılır. İkinci kategoride, sevap olarak görülen eylemler bulunur; bunlar övgüye değer eylemlerdir ve ödüllendirilebilirler, ama bu eylemleri gerçekleştirmeyenler cezalandırılmazlar. Sonra nötr eylemler gelir; bunları yapanlar ne ödüllendirilir, ne cezalandırılır. Ardından, kötü ya da ayıplanacak eylemler gelir ama bunlar failin cezalandırılmasını gerektirecek kadar vahim eylemler değildir. En son kategorideyse, yasaklanmış ve gerçekleştirilmesi halinde cezalandırılacak eylemler yer alır.

Şeriatın bir sorunu, onun geleneksel biçimde uygulanışının bizim modern insan hakları nosyonumuza uymamasıdır. Birçok İslam ülkesi şeriatı daha modern bir hukuk sistemiyle uzlaştırmaya çalışmıştır ama bu çok mutlu bir evlilik olmamış ve çok başarılı sonuçlar alınamamıştır. Mısır ve Pakistan’da genel yaklaşım, şeriatı sadece aile ve mirasla ilgili davalarda başvuru bir medeni kanun kaynağı olarak kabul etmek olmuştur. Suudi Arabistan ve Afganistan’da şeriat hukukunu modernize etmek için pek az şey yapılmıştır ve bu ülkelerin hükümetleri uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş olan insan hakları standartlarını büyük ölçüde göz ardı etmektedir. İran’da daha ilerici bir tutum vardır ve demokratik değerler ile liberal tutumları geleneksel şeriat yaklaşımıyla uzlaştırmakta epey ilerleme kaydedilmiştir. İran ziyaretlerim sırasında çok etkilenmiş ve Batının hâlâ çok büyük değişimler geçirmekte olan İran’ı, bugün yaptığı gibi izole etmek yerine daha da ileri gitmeye özendirilmesinin daha iyi olacağını düşünmüştüm.

Şeriatı savunuyor değilim ama popüler Batı basınında şeriat hakkında çıkan haberlerin her zaman İslam hukukunun doğru uygulamalarını yansıtmadığını belirtmenin de adil bir davranış olacağını düşünüyorum.

Dünya Müslümanlarının neredeyse % 20'si Şiidir. Bunların çoğu Irak ve İran'da yaşar. Sunnilerin, yani Emevilerin soyundan gelenlerin, 1300 yıl önce yaşanmış bir ahlaksızlık döneminin ürünleri olduğuna inanan Şiiler yalnızca kendilerini gerçek Müslümanlar olarak kabul ederler. Sünniler de asıl kendilerinin gerçek – hoşgörülü, sevecen ve cemaatin kararlarına saygı gösteren – Müslümanlar olduğuna inanır ve Şiileri katı, aşırılıkçı bulurlar. Şiiler kendi imamlarının sadece dinsel önder değil, aynı zamanda Kuran'ı yorumlama konusunda sadece seçilmiş kişilere özgü bir otoriteye sahip ruhani bir kişi olduğuna inanırlar. Bu özel kişilerin Ali'nin torunları olduğuna; Tanrıdan esin alan, yanılmayan, günah işlemeyen ve peygamberin mesajını koruyan kişiler olduğuna inanırlar.

Tüm iç gerilimleriyle birlikte, İslam'ın modern dünya üzerindeki etkisi gittikçe artmaktadır. Elde kesin rakamlar bulunmamakla birlikte, dünyada yaklaşık bir milyar Müslüman yaşamaktadır. Bu insanlar farklı farklı sosyal, ekonomik, dinsel, etnik kökenlere sahiptir ve hemen her toplumda yaşamaktadırlar. Örneğin, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Müslüman cemaati her geçen gün daha da büyümekte, canlı ve etkili hale gelmektedir. Bir sonraki yüzyılda Avrupa'da doğacak bebeklerin % 50'sinden fazlasından Müslüman ailelerin çocukları olacağı söylenmektedir.

İslâm zamanında, başka pek az tektanrılı dinin sahip olduğu dinsel çoğulculuk fikrini destekleyerek en hoşgörülü din de olmuştur. Kuran'daki “Dinde zorlama yoktur” (Bakara, 256) sözü, insan doğasının çeşitliliğinin kabul edildiğini ve belki de İslam'ın kendisinin farklılıklar içerdiğini gösterir.

11 Eylül 2001 trajedisi münferit bir olay değildir ve dünya kuşkusuz buna benzer başka şiddet olaylarına sahne olacaktır. Ama iyimser olmak için nedenlerimiz var. Bir sofistike düşünce ve reform dalgası yavaş yavaş tüm Müslüman dünyasına yayılmaktadır ve hepimizin bu dalgayı desteklemesi gerekmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SAPKINLIKLAR VE HİZİPLER

Ne ilginçtir ki Sabetaycılar bugün bile vardır. İzmir ve İstanbul'da Sabetay Sevi'nin “Musevilik” yorumuna bağlı yaşayan ve Türkçe ve Ladino konuşan 8000 kişi olduğu bildirilmektedir (Ladino, İbranice ve İspanyolca karışımı olması bakımından biraz Yahudi Almancasına benzer ve Türkiye'de buna biraz da Türkçe ve Arapça eklenmiştir).

Bu Mesihçi hareketlerin hepsinin hayatta kalma şansına sahip olabilmek için başka dinlere dönmeye zorlanması belki de önemlidir. Bu, Yahudilerin, ya Müslüman ya Hıristiyan olan zamanın başlıca siyasal iktidarları arasında sıkışmış devletsiz bir halk olarak Avrupa'da içinde buldukları koşulları yansıtır. Musevilikteki sapkınlık ya da hizipleşme eğilimi öteki dinlerdekinden ne daha fazla ne de daha azdır. Ama Avrupa'da sürgünde yaşayan Yahudi cemaatlerinde, ayrılıkçı hareketlere verilen ceza ölüm değil *herem* yani aforoz edilmektir.

Cemaat bireylere geçim araçları sağladığından ve Musevilere genellikle düşmanca davranan dış dünyaya karşı onları koruduğundan ötürü, aforoz edilmek, özellikle sürgün koşullarında, kuşkusuz ağır bir cezaydı. Aforoz edilen bir Yahudi eğer hayatta kalmak istiyorsa din değiştirmekten başka bir yol seçemezdi. Yine de Museviliğin dinsel başkaldırıya tepkisi Hıristiyanlığınkinden kayda değer ölçüde farklıydı. Eskiden, Hıristiyan bir toplumda siyasal iktidarın dinsel iktidar ile bağlantısı çok derinlere iniyordu. Tanrı Fikri'nin içerdiği en büyük paradokslardan birisi bazen en büyük acımasızlıklara izin vermesi, hatta onları teşvik etmesidir.

Bu paradoks en belirgin şekilde Hıristiyanlık içerisinde kendini gösterir. Eskiden kendileri zulüm gören Hıristiyanlar gün gelmiş, seven, bağışlayan Tanrı inancını insanların yüreğine işkence, dağlama, kol bacak kesme ve yakarak öldürme yoluyla sokmaya çalışmıştır.

Museviliğin bir dalı olarak ortaya çıkmış olan Hıristiyanlığın bazen birbiriyle savaşan farklı mezheplere bölünmüş olması şaşırtıcı değildir. Asıl şaşırtıcı olan, ufacık Tanrıbilimsel ayrıntılar yüzünden insanların bu denli çok zulüm görmüş ya da öldürülmüş olmasıdır. Örneğin, Roma ve Doğu

kiliseleri yüzyıllar önce Teslis'in niteliğiyle – Kutsal Ruhun sadece Babadan mı yoksa hem Babadan hem Oğuldan mı geldiğiyle – ilgili bir kan davası yüzünden ayrılmıştır.

Hıristiyanlığın tarihi boyunca pek çok çekişme aynı temalar etrafında dönmüştür: İyi bir Tanrı nasıl olur da kötü ve acı dolu bir dünya yaratır? Gerçekten özgür bir iradeye sahip miyiz, yoksa neler yapacağımızı Tanrı mı belirliyor? İsa'nın alçakgönüllülüğü ve cömertliğini kilisenin gücü ve zenginliğiyle nasıl bağdaştıracağız? Bu sorular Tanrıya inanan insanların aklını meşgul etmeyi sürdürmektedir.

Tarihte en çok kargaşa doğuran sapkınlıklardan biri İsa'dan 150 yıl sonra meydana geldi. Hareketin itici gücü Montanus adında bir peygamberdi. Montanus kilisenin çoktan yozlaşmış ahlaksızlaştığına ve İsa ile havarilerin sahip oldukları örnek değerleri artık temsil etmediğine inanıyordu. Bu daha eski, sade ve gerçek değerlere geri dönüş teması tarihteki tüm sapkınlıklar tarafından işlenmiştir. Kargaşayı destekleyenler aslında çoğu zaman son derece tutucu insanlardır.

Montanus, Teslis'in üç kişiden oluşan tek bir Tanrı olduğu görüşünü savunan Ortodoks Hıristiyanların aksine, *Teslis'in* (üç niteliğe ya da yöne sahip olan) tek bir kişiden oluştuğuna inanıyordu.

Kilise Montanusçuları hor görse de Kuzey Afrika'da popüler oldukları üç yüz yıl boyunca onları yakınında tuttu. Montanusçu misyonerler, tıpkı Yehova Şahitlerinin bugün yaptığı gibi kapı kapı dolaşarak insanları din değiştirmeye davet ediyordu. Ancak bu tür bir hareketin raf ömrünün pek uzun olmaması doğaldır. Son kalan Montanusçular, Bizans İmparatorunun zulmüne dayanamayarak kiliselerinde kendilerini yaktılar.

ZAMANIMIZDA Katarlara ilgi gösterilmesinin sebebi, büyük ölçüde, 1982 yılında yazılan bir kitaptır. Kutsal Kan ve Kutsal Kupa adlı kitapta ortaya atılan kurama göre, İsa evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve torunları da Fransa'daki Merovenj hanedanını oluşturmuştur. Bu torunlar ve İsa'nın çarmıha gerilmesinden önceki gece Son Akşam Yemeği'nde şarap içtiği kupa Katarlar ve Tapınak Şövalyeleri gibi mezhep ve tarikatlar tarafından korunmaktadır. Bu fikir Dan Brown'ın Da Vinci Şifresi adlı romanıyla yeniden dikkatleri üzerine toplamıştır. Kitap Vatikan tarafından Ortaçağ papalarının çeşitli sapkınlıklara verdiği tepkiden – her ne kadar şiddet içermese de – pek de farklı olmayan bir tepki gösterilerek mahkûm edilmişti.

Aslında, Katarlar Katolik Kilisesinin debdebe ve resmiyetine sırt çeviren ve dünyanın kötü bir Tanrı tarafından yaratıldığını ileri süren, büyük ölçüde pasifist bir mezhepti. Sade bir hayat yaşamayı arzuluyor, lüksü reddediyor ve Tanrı ile doğrudan temas kurmaya çalışıyorlardı; dürüst ve hoşgörülüdürler.

Protestan Reformu

İngiltere John Wyclif'in önderliğinde kendi Protestanlık öncesi ayaklanmasını yaşamıştı. Wyclif 14. yüzyılda yaşamış bir Oxford Üniversitesi öğretim üyesiydi. Bir papaz olduğu için kiliseden emir alan biri olmasına rağmen kiliseyi zenginliği ve resmi hiyerarşisinden ötürü eleştirmeye başladı. Ona göre, ölümlerin ruhuna ilahi söylemleri için papazlara para verilmesinin yanı sıra resimler, ikonlar, haçlar vs. de anlamsız şeylerdi. Wyclif bir yoksul vaizler hareketi oluşturdu. Wyclif herkesin kutsal kitabı kendi başına öğrenmesi gerektiğini ileri sürerek İncil'i İngilizceye çevirdi. Wyclif soylularla olan ilişkileri sayesinde kilisenin zulmüne uğramaktan kendini kurtardı; ama ölümünden sonra Sadakat Konseyi onun yazılı eserlerini yasakladı ve Papa V. Martin kitaplarının yakılmasını, kemiklerinin mezarından çıkarılmasını emretti.

Ama en büyük izi Martin Luther bıraktı. Öfkeli Luther, kilisenin anlamsız uygulamalarını konu alan 95 tez ya da öneriden oluşan bir metin hazırladı ve 31 Ekim 1517'de metni Wittenberg Katedrali'nin kapısına çivileyerek astı. Bu davranış, bugün bize fazlasıyla dramatik ve gösterişli bir hareket gibi gelebilir. Ama Ortaçağda, bir tartışma başlatmak isteyen insanlar genellikle böyle yapıyorlardı. Ve Luther gerçekten de bir tartışmayı başlattı.

Luther'in kilise öğretisine karşı çıkışı üç ana noktaya odaklanıyordu.

Birincisi, Aziz Pavlos'un Romalılara yazdığı mektuptaki bir pasaja dayanarak, insanların kurtulması için sadece inanmalarının yeterli olduğuna inanıyordu.

İkincisi, Luther Kutsal Kitabın Hıristiyanlığa ilişkin bilgilerin tek kaynağı olduğunu savunuyordu. Kitabı kendi başlarına okumak ve içeriği hakkında kendi başlarına düşünmek bireylerin hem hakkı hem de sorumluluğuydu.

Üçüncüsü, Luther vaftiz ya da şarap içip ekmek yeme gibi ayinlerin büyülü bir yanı olmadığını ileri sürüyordu. Bunlar inancın sembollerinden başka şeyler değildi.

Luther'in fikirlerinden hiçbiri devrimci ya da sadece Hıristiyanlığa özgü fikirler değildi. Luther'in kişisel protestosunun pek çok insanın hep bir ağızdan attığı savaş narasına dönüşmesinin belli tarihsel nedenleri vardır. Okuryazarlığın artması ve ucuz kitapların yaygınlaşması Luther'in fikirlerinin bir ülkeden ötekine sıçramasına yardım etmişti.

Protestanlık, ekonomi modelindeki değişimlere çok iyi uyduğu için de başarılı oldu. Yeni teknolojiler, Yeni Dünya'daki zenginlik kaynaklarının keşfi ve gelişmiş iletişim ve taşımacılık yöntemlerinin bulunuşu tüccarların daha uzak ve daha farklı yerlere mal satmasını ve böylece büyük servet kazanmasını gitgide daha olanaklı hale getirdi. Bir sonraki yüzyılda Karl Marx'ın işaret ettiği gibi, bu yeni kapitalist yaşam tarzının kendine özgü sakıncaları vardı. Parası olmayanın gücü de olmuyordu. Protestanlık lüks ve zenginlikten hoşlanmadığı ve dindarlardan çalışkan olmalarını istediği için kapitalistleri daha fazla kar elde etmeye özendirmiş oluyordu. Ne Protestanlık kapitalizmi ne de kapitalizm Protestanlığı besliyordu ama aralarında kusursuz bir uyum vardı ve her ikisi de birbirinden faydalanıyordu.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı da Protestanlığın yayılışının ilk aşamalarında önemli bir rol oynadı. Protestanlık, bireyin kendi kurtuluşundan kendisinin sorumlu olduğuna vurgu yaparak, modern toplumun temelini oluşturan aydınlık fikirlerin ortaya çıkışını kolaylaştırdı. Ağustos 1789'da Fransız devrimcileri "insanlar eşit haklarla doğar ve yaşar" diyerek evrensel insan haklarını ilan ettikleri zaman, kısmen Protestanlık tarafından dünyaya getirilmiş bir ruhu devam ettiriyorlardı. Aydınlanma Çağı her bireyin akıl yürütme kapasitesinin Tanrının insana verdiği gerçek armağan olduğunu öğretiyordu.

Günümüzde yorumcular çoğu zaman din hakkında, bireylerin bir dizi inanç arasından istediklerini özgürce seçebildikleri bir süpermarketten söz ediyormuşçasına konuşurlar. "Hıristiyanlık" terimi artık sayısız inanç ve ibadet biçimini anlatmak için kullanılmaktadır; ama bugün bunlar sapkınlık olarak damgalanmak yerine, aynı hedefe uzanan farklı yollar olarak görülmektedir.

Tanrı Fikri'nin, varoluşu kutsal olan ve olmayan diye iki kompartımana ayırdığını daha önce görmüştük. Belli yiyecekler, nesnelere, binalar, etkinlikler kutsaldır ve Katolisizm örneğinde, bu kutsal alana erişimi kontrol eden merci sadece kilisedir. Protestanlık gibi hareketler bu korunaklı kutsal alanı şiddetli bir hücumla fethedip kutsal öğeleri seçkinlerin elinden almış ve işgal ettikleri statülere hiç bakmaksızın bireylerin eline vermiştir.

Ama bu fikir, ne tuhaftır ki dinin oturduğu temel için bir tehdit de yaratmaktadır; kutsal olanı herkesin malı yaparak, onun gücü ve gizeminin bir kısmını yok etmiştir. Kutsal olan, tanımı gereği, ancak gündelik yaşamdan ayrı tutulur, bir öteki haline getirilirse kutsal olabilir. Günlük işlerini Tanrıya taparcasına yapacak pek az insan vardır. Pek çoğumuz bu ruh haline girmek için ayinlere ve sembollere gereksinim duyarız. Kilise ya da sinagogun dingin ortamında huzur duyar, Tanrı ile bağlantıya geçtiğimiz hissine kapılırız; bu ruh hallerine çarşı Pazar gürültü patırtısı ya da trafik sıklığı içinde erişmek çok zordur.

Dini canlı tutmak için ortaya çıkan hareketler onun gerilemesine yol açmaktadır. Bireyin kendi kurtuluşunu kendisinin sağlayacağına inanmak, kendi aklını kullanan bireyin doğadaki en önemli varlık olduğu şeklindeki Aydınlanma düşüncesini doğurmuştur. Artık sadece Katolik ya da Protestan olmayı seçmeniz değil, bir dine ihtiyacınız olup olmadığına karar vermeniz de olanaklı hale

gelmiştir. Akıl ve onun bilim biçimini alarak maddesel dünyaya uygulanışı, Tanrıyı tamamen ortadan kaldırmının aracı olmuştur.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TANRI MEVZİ KAYBEDİYOR

Gelecek 2000 yıl boyunca Hıristiyanların aklını meşgul edecek bir tartışma başlattı. Tertullian, dünyanın yaratılmasında daha önceden var olan bir madde kullanılmış olsaydı, bunun Kutsal Kitapta belirtileceğini söyledi. Tanrı, Kutsal Kitapta hiç değinmeyerek, böyle bir şeyin olmadığına açıkça işaret etmişti.

Tertullian kendi görüşünün doğruluğunda ısrar ediyordu; ona göre, başka görüşler sapkınlıktı. İki yüzyıl sonra şimdiye dek yaşamış en nüfuzlu Hıristiyanlardan birisi olan Aziz Augustine iddiayı biraz daha inceltti. Ne de olsa, diyordu, evrenin yapımında kullanılan madde, bir şekilde daha önceden var olmak zorundadır. Ama “Her ne kadar dünya bir malzemedен yapılmış olsa da o malzeme yoktan var edilmiş olmalıdır”.

Sonunda, kilise harekete geçti. Dördüncü Lateran Konseyi 1215 yılında Tanrının her şeyi yoktan var ettiğini kesin olarak ilan etti. (Bu arada, bu toplantının Müslümanların ve Yahudilerin, Hıristiyanlardan ayırt edilebilmeleri için ayrı giysiler giymelerine karar verilen toplantı olduğunu da bir not olarak belirtelim. Ayrıca, Konsey, Hıristiyan prensleri İsa’ya hakaret edilmesine engel olmak için önlemler almaya zorlayarak kendi otoritesini de onlara dayatmıştı). Yaratılışa ilişkin bu görüşler yalnızca Katolikler arasında değil, Protestanlar arasında da sürüp gitti. Martin Luther’in önemli arkadaşlarından biri olan Philipp Melancthon gibi ünlü reformcular “konuştu ve oluştular” sözlerini alıntılararak evrenin yoktan ve gizemli bir şekilde, bir anda ve altı günde, var edildiğinde ısrar ediyorlardı.

Bütün yaratma işi altı gün sürmüş ve yedinci gün Tanrı dinlenmişti. Ve Kutsal Kitapta her bir gün nelerin yaratıldığına dair kesin bilgiler verilmektedir.

Yahudilerin yetiştirdiği en büyük dahilerden biri olan – doktor, Tanrıbilimci, yorumcu, filozof ve bilgin – Moses Maimonides Müslüman İspanya’da doğmuş olduğu için eserlerinin çoğunu Arapça yazmıştı. Maimonides, 1204’de öldüğünde, ardında bıraktığı eserlerin büyük kısmı varoluş ve inançla ilişkiliydi. “**Aklı karışanların Rehberi**” adlı eserinde şöyle yazıyordu:

Evrenin tamamının ya da parçalarının varoluş amaçlarının ne olduğunu araştırırken yaşanan en büyük kafa karışıklığının altında, insanın kendi hakkındaki yanılgısı ve tüm varlıkların kendisine hizmet etmek için yaratılmış olduğu sanısı yatar. Her şeyin kendisine hizmet etmek için var olduğunu ancak budalalar düşünür... ama eğer insan evreni araştırır ve onu anlarsa, kendisinin onun ne kadar küçük bir parçasını oluşturduğunu bilir.

Bir başka büyük Kutsal Kitap yorumcusu olan Nachmanides (1270 yılında ölmüştür), Kutsal Kitaptaki Yaratılış öyküsünün sadece genel hatlarıyla anlatıldığını belirterek biraz daha ileri gitmişti. Kutsal Kitabın esas amacı bir öykü anlatmaktan çok, hiçbir şeyin Tanrının buyruğu olmaksızın yaratılmadığını ifade etmektir.

Bu dönemde Müslüman İspanya’dan (en azından bir süre için) bu kadar çok Yahudi filozofunun çıkmış olması rastlantı değildir. Pek çok dili iyi biliyor olmakla birlikte, gerçekten de, birçok erken Ortaçağ Yahudi bilgini, bilgisi, şairi ve din adamı kitaplarını İbraniceden çok Arapça yazmıştır. Cordoba ve Toledo’nun yanı sıra Bağdat, Şam ve Kahire gibi Müslüman kentleri önemli uygarlık merkezleriydi.

Doğuyla yapılan ticaretin geliştiği göz önünde bulundurulacak olursa, Arap bilginlerinin ufkun ötesine bakmaları doğaldı. Bizans kanalıyla klasik Yunancayı, Hindistan ve Çin kanalıyla matematiği öğreniyor ve İran kanalıyla da tıp bilgilerini çoğaltıyorlardı. Müslümanlar Yahudilere hoşgörülle yaklaşıyorlardı ve bazı Yahudiler saray hekimi veya bilgini olabiliyordu.

Matematikte, Arapların Hintlilerin yardımıyla keşfettiği sıfır sayısı ve Hintlilerden doğrudan doğruya aldıkları ondalık sayı sistemi yavaş yavaş Avrupalılarca öğrenilip kullanılmaya başladı ve sonunda gerçekleştirdiğimiz bilimsel devrimin temelini oluşturdu.

Matematiksels işlemleri çok kolaylaştırdığı için Avrupalılar Arap rakamlarını benimsediler. Çözülmesi günler alan problemleri dakikalar içinde çözmeye başladılar. Her ne kadar cebir eski Yunanlılar tarafından kullanılıyor idiye de kuşkusuz Arapça olan bu sözcük Kahire’de yaşamış matematik dehası El-Harezmi’nin (790-840) çok önemli bir eserinin adından türetilmişti. El-Harezmi aşırı derecede bilgili bir matematikçiydi ve bilgisinin bir kısmını da Hindu kaynaklarından edinmişti. Trigonometri, astronomi/astroloji, coğrafya ve kartografiye yaptığı çok önemli katkıların yanı sıra, cebir yaklaşımı sayesinde lineer cebir problemleri ve iki bilinmeyenli denklemler için çözüm yöntemleri geliştirdi. Teoremlerini El-Kitab el-Muhtasar fi’l Hesab el-cebir ve’l Mukabele yani Cebir ve Denklem Hesabı Üzerine Özel Kitap adlı eserinde yayımladı. Bu kitap Latinceye ilk kez 12. yüzyılda çevrildi ve algebra yani el-cebir terimi Batılıların matematiksel söz dağarcığına bu kitaptan geçti. Algoritma terimi de bu matematikçinin Latinceye Algorismus olarak geçen adından türetildi.

Müslümanlar bilgi geliştirmede böylesine bir üstünlük elde etmişken modern bilimin neden İslam topraklarında değil de Avrupa’da ortaya çıktığı bir merak konusudur. Yanıt, bilginlerin araştırmayı tercih ettikleri yönle ilgili olabilir. Anlaşılan, bazı Müslüman önderler, tıpkı erken Ortaçağ Avrupa’sındaki bazı hükümdarlar gibi, doğal dünyayla ilgili araştırmalara gitgide daha az saygı gösterir olmuştu. Akademik uğraşılara hoşgörülle bakılıyordu ama öğrenme etkinliği Kuran araştırmaları ve yabancı araştırmalar olarak iki kategoriye ayrılmıştı.

Yabancı araştırmalar, Yunanlılardan elde edilen bilgilere dayanılarak incelenen konuları kapsıyordu. Akılcı Arap düşünürleri de vardı ama din adamlarının çoğu bu tür entelektüel uğraşları Kuran’ın otoritesine bir tehdit olarak görüyorlardı. 10. yüzyılın sonlarına doğru, barışın bozulması ve zenginliğin azalmasıyla birlikte yükselen tutucu bir tepki Müslüman dünyasının bilimde daha ileri gitmesini engelledi. İslâm dünyasını yavaş yavaş egemenliği altına almaya başlayan Ortodoks görüş şuydu: İnsan bütünüyle akılcı bir varlık değildi ve İslam öğretisi içerisinde Tanrının yarattığı varlıkların sistematik bir şekilde araştırılmasına yer yoktu.

İslâm dünyasında radikal dincilerin yıldızının parlamasıyla birlikte, bilimde üstünlük yavaş yavaş Avrupalılara geçmeye başladı. Ve Müslüman İspanya’daki zengin bilgi birikimiyle temas kuran Avrupalıların sayısı gitgide arttı. Önemli Arapça ve Yunanca eserler Latinceye çevrilmeye ve tüm Avrupa’daki öğrenim merkezlerine ulaşmaya başladı.

Bir Çiçek Pazarında Yakılan Bilgin

Kopernik’in ölümünden birkaç yıl sonra doğan Bruno bir Rönesans insanıydı. Bruno başına dert üstüne dert açıyordu. Pervasızca dile getirdiği muhalif görüşleri Avrupa’da, özellikle de Roma’da gitgide daha çok dikkat çekiyordu. Meryem’in bakireliğinin, çarımha gerilişinin ve Şarap Ekmek Ayını’nın gizemlerini anlamsız kılan sapkın bir felsefe vaaz ediyordu. Yalnızca cahillerin Kutsal Kitaba harfiyen bağlı kalacağını ve kilisenin kendi çıkarını korumak için cahilliği özendirdiğini iddia ediyordu.

İtalya’ya vardktan sonra, Mocenigo adlı genç ve zengin bir adam onu düzenbazlıklar kenti Venedik’e davet etti. Mocenigo ona kalacak bir yer verdi ve sonra da resmi makamlara onun hakkında suç duyurusu yaptı. Venedik Cumhuriyeti onu kiliseye teslim etmeden önce bir süre hapsedi. 1593-1600 yılları arasında papalığa ait bir cezaevinde kaldı. Tarihsel kayıtlar hiç yayımlanmadığı için, işkence görüp görmediğini bilmiyoruz ama muhtemelen görmüştü. Bruno 1598’de Engizisyon tarafından birkaç kez sorgulandı ve suçlu bulundu. “Görüşünü gözden geçirmesi” için kendisine kırk gün süre tanındı; başlangıçta görüşlerinden vazgeçeceğine söz verdi ama herhalde sonra aptallığını tekrarladı. Düşünüp taşınması için verilen ikinci kırk günün sonunda Bruno’nun yine tövbe etmemesi Papa’yı ve Engizisyonu şaşırttı. İki yıl daha tutuklu kaldıktan sonra, cezası tebliğ edilmek üzere 9 Şubat 1600 tarihinde Başengizitörün sarayına götürüldü. Kendisine verilmiş olan acımasızca ceza uzman yargıçlar ve kentin valisi önünde açıklandı.

Ölüm cezası aldığını duyunca Bruno'nun söylediği sözler, onun Enginizisyona ümitsizce de olsa bir psikolojik savaş açtığına işaret ediyor olabilir: **“Belki de benim yargıçlarım, siz bu cezayı bana okurken benden daha çok korkuyorsunuzdur”**. Tövbe edip etmeyeceğini görmek için cezanın infazı sekiz gün daha ertelendi. Ama bir faydası olmadı. Bruno bir sırığa bağlandı ve ateş yakıldı; ölümlük kendisine bir haç uzatıldı ama o meydan okurcasına haçı elinin tersiyle itti.

Galileo, 1510 yılı civarında, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü sonucuna ulaşan Kopernik'in fikirlerinden çok etkilenmişti. Çiçeği burnunda bir bilginken, Dante'nin Cehennem adlı eserinden faydalanarak, **cehennemın tam yerini hesapladı**. Matematiğin de yardımıyla, cehennemın koni biçiminde olduğu sonucuna ulaştı.

Genç Bruno gibi Galileo da erken yaşta bir manastır tarikatına katılmıştı. Galileo'nun bu hareketi karşısında dehşete kapılan babası hemen onu manastırdan çıkardı ve ona tıp eğitimini aldırdı. Yıllar sonra manastırdan ayrılıp tıp okumuş olması onun resmi kayıtlarda papazlıktan atılmış biri olarak görünmesine engel olmayacaktı.

Tabii, çeşitli buluşlar yapmak gibi olumlu nitelikleri de vardı. Teleskop bu buluşlarından biriydi. Teleskop ona hatırı sayılır miktarda kazanç getirdi. Ama başını kilise ile belaya soktu.

Galileo artık yirmi kat büyütme gücüne sahip en iyi aygıtını kullanarak, gökyüzünü şimdiye dek kimsenin yapamadığı şekilde gözlemleyebilirdi. O güne değin kusursuz derecede pürüzsüz olduğu düşünülen ay yüzeyinde kraterler ve dağlar bulunduğunu keşfetti. Samanyolu'nun binlerce farklı yıldızdan meydana geldiğini keşfetti.

Ama Galileo'nun gözlemleri kaçınılmaz bir gerçeğe işaret etmeye başladı. Dünya öteki gezegenlerle birlikte güneşin çevresinde dönüyordu. Bu gerçek, Kutsal Kitaptaki bilgilerle çelişiyordu. Giordano Bruno'nun sırığa bağlanıp yakılışı henüz belleklerden silinmediği için, Galileo bulgularını yayımlamakta ihtiyatlı davrandı.

Son Cizvit raporu papalığa 1631 yılında Peder Melchior Inchofer tarafından iletildi. Raporda şunlar söyleniyordu: “Dünyanın hareket ettiği düşüncesi tüm sapkınlıkların en iğrenci, en zararlısı, en kepazesidir; dünyanın hareketsiz olduğu fikri üç kez kutsaldır; ruhun ölümsüzlüğüne, Tanrının varlığına ve insan biçimine bürünmeye karşı çıkanlar bile dünyanın hareket ettiğini iddia edenlerden daha çok hoş görülmelidir”. Galileo sapkınlık suçlamasıyla yargılanmak üzere Roma'ya çağırıldı. Veba salgınının baş göstermesi Roma'ya gidişini geciktirdi ama Galileo sonunda, 1633'te, kederli bir şekilde ve arterite yakalanmış bir halde, suçlamalara yanıt vermek üzere kente vardı.

Eğer Galileo suçlu değilse, bu, Engizisyonun hatalı olduğu anlamına gelirdi ve bu da Avrupa'da aklından sapkın düşünceler geçen herkese tehlikeli bir mesaj ulaşması demektir. İşkenceyle tehdit edilen ve arteritten ötürü çok acı çeken altmış dokuz yaşındaki Galileo sonunda “hatalı düşüncüyü yadsıyacağına, lanetleyeceğine, hor göreceğine” yemin etti. Hiçbir şekilde esnetilmeyecek olan cezası ömür boyu hapisti.

Tek Bir Noktası Bile...

Buda, öğrencilerine nirvana – *kurtulmuş ruhun ölümden sonra süreceği yaşam* – hakkında spekülasyon yapmanın yakışık almayacağını söylüyordu; önemli olan ona ulaşmaya çalışmaktı. İslam'da Allah'ın niteliğini tartışmak zaman kaybı olarak görülür, yanlış Tanrılara tapmak kadar kötü sayılır. Ve Yahudiler, belki tarihte yaşadıkları olaylardan ötürü, belirsizlikten çok fazla rahatsız olmazlar. Yahudi geleneği tek bir dünya görüşü benimsemez; Talmud kendimizi içinde bulduğumuz dünyaya ilişkin pek çok çelişkili yorum yapar.

Bu arada, Doğu Hıristiyanlığında kerigma ile dogma arasında önemli bir ayırım yapılmıştır. Kerigma, kilisenin yazılabilen ve aktarılabilen resmi öğretilerine verilen isimdir. Ama dogma kilisenin öğretisinin taşıdığı daha derin anlamı, sadece doğrudan doğruya, bireysel deneyimle anlaşılabilir bir şeyi ifade eden çok daha kaypak bir kavramdır. Bir atasözü ve onun bize öğrettiği gerçek ile yaşayarak öğrendiğimiz gerçek arasındaki fark da kerigma ile dogma arasındaki farka benzer. Küçük bir çocukken yüzlerce kez “Söz gümüştür sükküt altındır” diye yazarak el yazımı geliştirmeye

çalışırdım. Biraz eski bir dille ifade edilmiş bir söz olmasına rağmen, ne anlama geldiğini çok iyi biliyordum. Ne var ki bu sözü hayata geçirmeyi başarmam tam otuz yılını aldı.

Kerigma, düşünmeden, ezberlenerek öğrenilen bir atasözü gibidir; dogma ise sadece bireysel deneyim yoluyla kabul edilebilecek bir gerçektir. Doğu Hıristiyanlığı bu ayırmadan kiliselerin tasarımından bile faydalanmıştır; ikonlarla süslü bir perde cemaatin bulunduğu bölümü sunaktan ayırır ve bu ayırım inancın gizemli yönünü simgeler.

Ama Batı Hıristiyanlığı gizemden hiçbir zaman hoşlanmamış, öğretinin içerdiği sayısız paradoks ve çelişkiyle açıkça mücadele etmiş, onları açıklamaya çalışmıştır. Teslis – Baba, Oğul ve Kutsal Ruh – fikri, apaçık felsefi sorunlar ortaya koyduğu için, söz dalaşına meraklı Hıristiyanlara yüzyıllar boyunca malzeme sağlamıştır.

- *Nasıl hem tek hem üç Tanrı olur?*
- *Eğer İsa Tanrının oğluyorsa, bu onun bir şekilde Tanrıdan daha güçsüz bir varlık olduğu anlamına mı gelir, yoksa onun kadar güçlü bir varlık olduğu anlamına mı gelir?*
- *Eğer İsa Tanrı kadar güçlüyse, Tanrıdan nasıl olur da her şeye gücü yeten varlık olarak söz edebiliriz?*
- *Eğer İsa zamanın ötesinde olan ve her şeye gücü yeten Tanrı ile aynı varlıksa, O, nasıl olup da tarihin bir anına inmiş ve çarmıhta acı çekerek ölmüştür?*

Doğu Hıristiyanlığı bu paradoksların hiç kurcalanmamasından yanadır, çünkü bu paradokslar inancın mucizevî yönünün akılda tutulmasını sağlar ve bize insan aklının Tanrının gerçekliğini asla kavrayamayacağını anımsatır.

Tanrı ile Kumar Oynamak

Tanrının ne ya da kim olduğu bilme yeteneğine sahip değiliz... Akıl bu soruya yanıt veremez. Sonsuz kaos bizi ayırır. Bu mesafenin öte ucunda havaya bir bozuk para atılır. Yazı mı yoksa tura mı gelecektir? Bahse var mısınız? Pascal Tanrıya inanan kişinin kesinlikle kazanacağını savunuyordu. Eğer Tanrı yoksa kişi ona inanmakla bir şey yitirmiş olmazdı. Ama varsa, kişi ona inanmamakla çok şeyi – ölümsüzlüğü – riske atmış olurdu.

Bu çok mantıklı ve olağan bir şey olarak görülebilir ama Pascal'ın bu savı ortaya attığı dönemde, Tanrının var olmadığını zikretmenin muhtemelen oldukça radikal bir iddia olduğu anımsanmalıdır.

Pascal'ın yaşadığı çağda ve öncesinde, rakiplerinin görüşleri kilisenin öğretilerinden farklılaştığı zaman insanlar birbirlerini Tanrıtanımazlıkla suçluyorlardı. Romalılar, Yahudiler ve Hıristiyanlara Tanrıtanımaz diyorlardı çünkü onların tek Tanrı inancı kendilerinin çok Tanrı inancıyla çelişiyordu. Giordano Bruno'ya Tanrıtanımaz denmişti, çünkü o, Katolik Kilisesi tarafından kabul edilmeyen bir Tanrıya inanıyordu. Pascal gibi son derece dindar bir kişinin Tanrının var olup olmadığına dair bahse girmek gibi bir fikir üretmesi, Batı düşüncesinin çok büyük değişimlere gebe olduğunun bir işaretiydi. Artık yavaş yavaş teknoloji ve bilimsel araştırmayla ilgili yeni fikirler ortaya atılıyor ve birey kavramı evrenin merkezine yerleştiriliyordu.

Ama teknolojik bakımdan ilerleyen Batı uygarlığı doğanın kaptislerine artık sıkı sıkıya bağlı değildi. Sermaye biriktirme ve bu sermayeyi ticari girişimlere yatırma yeteneği Batı uluslarının veba gibi felaketlerden sağ kurtulması anlamına geliyordu. Yeni ortaya çıkan zihniyet, insanı eskiye oranla Tanrıya daha az bağımlı, kendi yazgısını daha çok kendi çizen bir varlık olarak görmeye başladı. Değişim, gelişim ve ilerleme gibi kavramlar hem doğal hem de çekici görülmeye başlandı. Oysa eski çağlarda, geçmiş ile bugün arasındaki sürekliliğin en önemli şey olduğu ve ancak kilise öğretilerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak korunabileceği düşünülüyordu.

Önceki yüzyıllarda Leonardo da Vinci gibi bir Rönesans adamının mühendislik, fizik ve anatominin yanı sıra resimle de ilgilenmesi ve bu alanlarda herkesten daha üstün hale gelmesi

mümkündü. Ama Pascal'ın zamanına doğru, bir alanda uzman olan bir kimsenin kendisini bir başka alanda da uzman olarak görmesi gitgide zorlaşıyordu. Farklı bilim dalları, çoğu zaman işbirliği etmekle birlikte, yine de birbirlerine kuşkuyla bakabiliyorlardı. Bu nedenle, filozof ve fizikçi Descartes, parlak bir bilgin olan genç Pascal ile karşılaştığı zaman, ona büyük haksızlık ederek "Kafasının içinde çok fazla boşluk var" diyebiliyordu.

Bazı bilginler, yeni, gözlenebilir evrende Tanrıya da bir yer buldular. Isaac Newton bu bilginlerden biriydi.

Sayfalarına gömüldüğüm hazine niteliğindeki ciltlerden biri, Newton'un Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri adlı, ilk kez 1687'de yayımlanan üç ciltlik ünlü eseridir. Newton bu eserinde bilinen evrendeki her şeyin davranışını tanımlayarak üç hareket yasasını belirler. Bu eserin başarısı, büyük bir bilginin, Kopernik'ten bu yana başka pek çok bilginin el yordamıyla aradığı gerçeği bulmasından ileri gelir. Bu gerçek şudur: Evren, Tanrı ya da Tanrıların kaprislerine göre değil insan tarafından anlaşılabilir mekanik ilkelere göre işlemektedir.

Ancak Newton, öncellerinin pek çoğunun aksine, otoritelerin gazabına uğramamayı başardı çünkü kuramı Tanrıya yer bırakıyordu. Newton için, Tanrı yasaları yapan ve yürürlüğe koyan bir Akıllı Mekanik Ustası idi. Newton, arkadaşı Aziz Paul Katedrali Başrahibi Richard Bentley'e yazdığı bir mektupta şu sözleri sarf etmişti: "Yerçekimi, gezegenleri harekete geçirmiş olabilir ama Tanrısal bir güç olmadan yerçekimi kendi başına gezegenlerin güneşin çevresinde dönerken yaptıkları türden böyle dairesel hareketler yapmaya başlamalarını sağlayamaz; işte bu ve başka sebeplerden ötürü, bu sistemin tasarımını zeki bir faile yormak zorundayım".

Newton'un fikirleri, insanların dinlerin de tıpkı evrendeki başka her şey gibi bir tarihi olduğunu kabul etmeye başladığı bir çağda iyi karşılandı.

Evrin sürecinin belli noktalarında beynimiz çok büyük değişimlere uğradı, boyutları büyüdü ve bize – dil ve alet kullanma gibi – yeni yetenekler kazandırdı. Ama aklımızı kullanmaya başlamamızla sonuçlanan böyle büyük bir değişim hiç olmadı; eğer olduysa da 15, 16. ya da 17. yüzyıllarda değil çok uzak geçmişte meydana geldi.

Antropologlar bu bilmeceyi çözmek için çok enerji harcamaktadırlar. Eğer bir çocuğun hastalığından öfkeli atalarını sorumlu tutmanın sosyal bir amaca hizmet edebileceğini, ama çocuğu iyileştirmeyeceğini söylersen, kimsenin beni etnosentrik olmakla suçlamayacağını sanıyorum. Kültürel görelilik olarak bilinen düşünce ekolü, yanıldığımı ya da daha doğrusu, yanlış soru sorduğumu söyler. Kültürel görelilikçi, bana, nesnel gerçek diye bir şey yoktur, karşılığını verir; ona göre, benim bilimsel doğrum uzaklarda yaşayan kabilelerin büyüsel-dinsel doğrusuyla uyumlu olmayan Batılı bir düşünceden başka bir şey değildir.

Onun bu sözleri karşısında, benim, dini kıyasıya eleştiren Richard Dawkins'in tarafını tutmam gerekir. Dawkins şöyle yazar: "*Bir kişi yerden 1000 metre yüksekte (uçan bir uçağın içinde) olduğu halde kendisinin kültürel görelilikçi olduğunu söylüyorsa, ikiyüzlünün tekidir. Eğer uluslararası bir antropologlar kongresine katılmak üzere uçuyorsanız bir tarlaya çakılmamanızın nedeni, Batı bilim tarafından eğitilmiş bir sürü mühendisin hesaplarını doğru yapmış olmasıdır*". Dawkins yanılmıyor ve kuşkusuz, eleştirisini, bunu daha iyi bilmeleri gerektiğini düşündüğü Batılı akademisyenlere yöneltiyor. Ama bilimin işe yaraması, doğaüstüne inanan herkesin düpedüz kaçık olduğu anlamına mı gelir?

Bazı bilginlere göre, doğaüstüne inanmak kusurlu bir bilim yapmaktan başka bir şey değildir demek yeterli olmaz. Oxfordlu genetikçi ve profesyonel Tanrı avcısı Richard Dawkins'e göre din, savunduğu her şeyle çelişmektedir. Dawkins, dini aklın virüsü olarak görür ve bu virüsün bir kuşaktan diğerine dek kendisini korkunç derecede zok kez kopyaladığını belirtir. Bu virüsün yarattığı semptomları şöyle sıralar:

1. *Hasta, bir şeyin doğru olduğuna şiddetli biçimde inanmak ister... Bu inanç herhangi bir kanıtla ya da akla dayanmaz... Doktorlar bu inanca iman derler.*

2. *Hasta, herhangi bir kanıtı dayanmasa da imanının kuvvetli ve sarsılmaz oluşunu bir erdem olarak görür. Doğrusu, ne kadar az kanıt olursa, iman o kadar kuvvetli olur.*
3. *Bununla ilgili bir semptom gizemin kendi başına iyi bir şey olduğu kanısının oluşmasıdır. Gizemleri çözmek bir erdem değildir. Onları çözmemeliyiz, hatta çözülmeliklerinden zevk almamızdır.*
4. *Hasta rakip inançlara hoşgörüsüz davrandığını fark edebilir... Kendi inancına ters düşme potansiyeline sahip, bir antivirüs yazılımına benzer bir şekilde hareket edebilecek bilimsel akıl yürütme gibi düşünce biçimlerine de düşmanlık duyabilir?*

Profesör Dawkins, dinsel inancın tehlikelerini göstermek için 11 Eylül 2001 faciası gibi olaylara işaret eder. İnsan ruhunun oldukça tehlikeli iki hastalığa yakalandığına inanır. Bu hastalıklar, kuşaklar boyu süren kan davaları gütmeye itkisi ve insanları bireyler olarak değil gruplar olarak görme itkisidir. Dawkins'e göre Musevilik ve Hıristiyanlık dinleri, içlerinde bu her iki hastalığı da barındırmakta ve haklı göstermektedir ve bu dinlere saygı göstermektense kökleri kazınmalıdır.

Yine de size dininizi öğretmek ve semtinizin papazı olarak yerine getirmekle yükümlü olduğum bu sahte görevi yapmak zorundayım... Sizi ahmakça saçmalıklar ve boş batıl inançlarla oyalamak için, kendi düşüncelerime tamamen aykırı şeyler yapmak ve söylemek gibi can sıkıcı bir sorumluluk almış olma hoşnutsuzluğumu yaşıyorum... Bunu daima büyük acı çekerek ve aşırı derecede öğrenerek yapıyorum. Papazlığımın anlamsız işlevlerinden, özellikle de o ayinlerin putperest ve batıl niteliklerinden bu kadar nefret etmemin sebebi işte budur. Onları binlerce kez içtenlikle lanetliyorum.

Bu trajik mektup Fransa'nın Ardennes bölgesinde yaşayan Jean Meslier adlı bir köy papazı tarafından yazılmıştır. Meslier çok dindar bir Hıristiyan ve cemaatinin en yoksul üyelerine aşırı derecede nazik davranan biri olarak tanınıyordu.

Ama 1729 yılında elli beş yaşında öldüğü zaman, evinde 400 sayfalık bir elyazması bulundu. "İtiraflarım" adını taşıyan bu belge, zengin-yoksul ayrımına saldırıyor ama en sert eleştirisini Hıristiyanlığa yöneltiyordu.

Elyazmasının kopyaları büyük bir coşkuyla elden ele dolaştırıldı; bir tanesi, Tanrıya inanan biri olmasına karşın, Aydınlanma akılcılığının sözcüsü olarak görülen ünlü filozof Voltaire'nin eline bile geçti.

İşkence çeken bir köy papazının ateşli sözleri daha kronik bir rahatsızlığın akut semptomlarından başka bir şey olamazdı. Aynı dönemde, yukarıda söz ettiğimiz İskoç filozof David Hume Doğal Din Üzerine Söyleşiler adlı kitabını yazdı. Hume bu kitabında, bizzat yaşamadığımız bir şeye inanmak için geçerli sebep olmadığını iddia ediyordu. Eğer doğanın düzeni ve mucizesi, Newton'un ileri sürdüğü gibi, bir Akıllı Mekanik Ustasının varlığının işareti olsaydı, o zaman düzensizliği, felaketleri, hastalıkları ve acıyı nasıl açıklayacaktık?

Bu arada, Fransız filozofu Denis Diderot benzer sorular sorduğu için kendisini hapiste bulmuştu. Diderot bir Tanrıtanımaz değildi ama Tanrının var olup olmadığı sorununun önemsiz olduğunu düşünüyordu. **Diderot "Tanrı var olsa da olmasa da, en yüce ve en faydasız gerçekler arasında yer alır"** diyordu.

Bugün Charles Darwin'i, kuramlarıyla, Kutsal Kitapta belirtilen Yaratılış görüşünü en sonunda lağveden adam olarak biliyoruz. "Yaratılışçılık", çevremizi saran dünyaya ilişkin bir açıklama olarak bugüne dek bazı Amerikan okullarında öğretilmektedir ama evrim kuramı büyük ölçüde bu öğretinin yerini almıştır. Evrim kuramına göre, insanlar ve yeryüzünde yaşayan bütün canlı varlıklar, kendi özel çevrelerinde hayatta kalma ve üreme hedeflerine en çok yardımcı olan nitelikleri, art arda gelen kuşaklar aracılığıyla, yüz binlerce yıl içerisinde kazanarak gelişmiştir. Bu kuram doğruysa, sadece Kutsal Kitap yanlış değildir, dümende bir Tanrının bulunması da gereksizdir. Doğanın ve içinde bulunan her şeyin sözüm ona harikulade tasarımı zeki bir Yaratıcı'nın eseri değil sadece biyolojik bir sürecin, genlerin kendilerini defalarca kopyalamasının nihai sonuçlarıdır.

Charles Darwin bu kuramın mucidi değildi. Göreceğimiz gibi, o, kuramın en iyi tanıtımcısı bile değildi. Öykü, bir önceki yüzyılda yaşamış ve ününü yerkürenin yaşını keşfetmeye yönelik ilk bilimsel girişimleri yaparak kazanmış bir Fransız kontuyla başlar. Comte de Buffon (1707-1788) bir köylüyü kendisini her sabah yataktan zorla kaldırmakla görevlendiren bir işkolikti.

Buffon'un çalışmaları insanların, tüm öteki türler gibi, Tanrı tarafından şu anki biçimlerinde yaratılmayıp evrim yoluyla ortaya çıktığını ilk kez öne süren çalışmalar arasında olduğu için de önemliydi.

Bayrağı Buffon'dan Charles Darwin'in dedesi Erasmus Darwin aldı. Daha çok Newton gibi, Erasmus Darwin de hâlâ kendi kuramında Tanrıya yer bırakıyordu; ama onunki bir başka Deus otiosus, yani evreni inşa edip harekete geçirdikten sonra, yarattıklarına hiç kulak vermemiş bir Tanrı idi. Erasmus'a göre, türler Tanrının hiçbir müdahalesi olmaksızın doğa yasalarına göre çevrelerine uyum sağlıyor ya da yok oluyordu.

Erasmus'un torunu Charles Darwin neden bazı türler uyum sağlarken bazılarının yok olduğunu açıklamak için en uygun olanın hayatta kalması düşüncesini geliştirerek bu kuramlara kendininkileri ekledi.

Bugün pek çok Hıristiyan, Darwinci evrim kuramını kabul etmekte ve böylesine harikulade bir sürecin Tanrı tarafından başlatıldığını düşünmektedir. Ama sorun şudur ki Tanrı Fikri, yanıtladıklarından daha çok soru sorulmasına neden olmaktadır. Evrimin Tanrının eseri olduğunu düşünsek bile, ortada birçok çözülmemiş bilmece kalmaktadır.

- *Tanrı her şeye gücü yeten ve çok iyi bir varlık olmasına rağmen, neden acı ve kötülüğe yer veren bir sistem yaratmıştır?*
- *Tanrı ezeli ve ebedi bir varlık olmasına rağmen neden tarihe müdahale etmektedir?*

Darwincilik, Tanrının var olmadığını ileri sürerek, pek çok insanı bu tür sonu gelmez spekülasyonlarla uğraşmaktan kurtarır. Darwin'in en uygun olanın hayatta kalması fikrinin, en çok "Tanrı öldü" sözüyle tanınan Alman filozof Friedrich Nietzsche'nin çalışmaları üstünde büyük etki yapmış olması şaşırtıcı değildir.

Babil Kulesi ve Hadron Çarpıştırıcısı

Bugün Babil Kulesi yeniden inşa edilmektedir. Burası Avrupa Nükleer Araştırmalar Örgütü'nün (CERN, European for Nuclear Research) İsviçre karargâhıdır ve dünyanın en büyük parçacık fiziği araştırma merkezidir. Bu bilginler de hırslıdır. Evrenin neden yapıldığını ve hangi güçlerin onu bir arada tuttuğunu araştırmak için burada toplanmışlardır. Babil Kulesi'ni inşa edenler gibi onlar da ortak bir dil konuşmaktadır. Bu dil fiziğin dilidir; fizikçi olmayanların anlayamayacağı bir dildir.

19. yüzyılın sonuna dek, atomun maddenin bölünemeyen en küçük parçası olduğu düşünülüyordu. J.J. Thomson elektronu tarif ettiği zaman, bu varsayım değişti. O zamandan bu yana proton, atom çekirdeği ve nötron bulundu. Ama fizik geliştikçe, her atom-altı parçacığın başka parçacıklardan oluştuğu anlaşıldı. Hadronlar ve kuarklar iki sınıfa ayrılıyordu: baryonlar ve mezonlar. Baryonlar üç kuarktan oluşuyordu ve büyük bir kütleyle sahiptiler. Fakat durum o kadar basit değildi. Her baryonun, üç antikuarktan oluşan bir karşı parçacığı vardı. Ayrıca mezonlar, pionlar, leptonlar, muonlar, tauonlar ve nötrinolar vardı. Öyle görünüyordu ki bu parçacıklarının çoğunun karşı parçacıkları da vardı.

Ama CERN'deki bilginleri özelliklere ilgilendiren, ele avuca sığmaz bir parçacık daha vardır. Bu parçacık varsayımsaldır. Şimdiye dek hiç görülmemiş, tespit edilmemiş ve var olduğu deney yoluyla kesin olarak kanıtlanmamıştır. Bu varsayımsal parçacığın yarattığı Higgs alanı her yönden aynı biçimde algılanmakta ve boşluktan ayırt edilememektedir. Ama Higgs bosonunun varlığı modern fizik için çok önemlidir; o kadar çok önemlidir ki bazı şakacı kimseler buna "Tanrı parçacığı" demektedir. Bu parçacık, eğer bilginler yanılmıyorsa, evrendeki tüm öteki parçacıkları bir arada tutan bir güç uygulamaktadır. Eğer Dr. Virdee ve çalışma arkadaşları milyarlarca poundluk bu deney

sayesinde onun varlığını kanıtlarlarsa, evrenin şu ana dek karanlıkta kalmış yönleri hakkında pek çok şey anlaşılacaktır.

Bu deney Büyük Patlamadan birkaç milisaniye sonra meydana geldiği düşünülen olayı tam olarak taklit edecektir.

- *Peki, Tanrı gerçekten öldü mü?*
- *İngiltere Başbakanı'nın ve Kraliçesi'nin, bir insanın bir hayaletin gebe bıraktığı bir bakire tarafından doğrulduğuna, öldükten sonra dirildiğine ve Tanrı tarafından yaratıldığına inanmasını nasıl açıklayacağız?*
- *Amerikalıların % 98'inin Tanrıya inanmasını nasıl açıklayacağız?*
- *Ya da her gün tüm dünyada insanların, gezegenlerin hareketlerinin yazgılarımızı etkilediği ilkesine dayanarak kaleme alınan gazete fallarını okumasını?*
- *Ya da Tanrı aradan çekilse bile, insanların dinsel görünen sayısız davranış biçimi sergilemesini; hacca gitmelerini, beraberliklerini kutlamak için bir araya gelmelerini, belli bazı özel kişi ya da yerlere tapmalarını nasıl açıklayacağız?*

Bilim, Kutsal Kitabın her noktasına ve virgülüne katı şekilde bağlı kalan Hıristiyanlık gibi bir dini mağlup edebilir, ama dinin kendisini yenemez.

DOKUZUNCU BÖLÜM

MODERN ÇAĞDA DİN

Çağımızda, uzun zaman önce kurumsallaşmış., örgütlü bir yapıya sahip dinler, artlarında bilimin ya da Pazar ekonomisinin dindiremediği ruhani bir açlık bırakarak gerileme dönemine girmiştir. İnsanlar, kendilerini hiçbir direnişe aldirmeden okuldan üniversiteye, üniversiteden işyerine taşıyan bir montaj hattı üzerinde yaşadıkları hissine kapılmaktadır. İş hayatında ise, en son çıkan cep telefonu ya da otomobili satın alabilmek için uzun saatler çalıştıkları ve kapitalist makinenin parçalarından başka bir şey olamadıkları duygusu yakalarını hiç bırakmamaktadır.

Bilimsel bilginin ilerlemesi, doğaüstüne ve Tanrıya olan inancın gerilemesine yol açmaktadır. 19. yüzyıldan bu yana din kuramcıları sekülerleşme olarak bilinen bir sürecin devam etmekte olduğunu ileri sürmektedir. Bu süreç, en belirgin niteliğini dinin gitgide zayıflaması olan modern hayatı yaratmıştır.

Alman sosyolog Max Weber bu sürece Entzauberung yani hayatın gizemli olmaktan çıkarılması adını vermiştir. Bilim her şeyi açıklamaktadır, bu yüzden yanıt aramak için doğaüstüne bakmamıza gerek yoktur. Toplumumuzun yapısında da değişiklikler olmuştur; en azından Batıda kilise ile devlet gittikçe birbirlerinden ayrılmakta ve bir dinsel inancı benimsemek bireysel tercih meselesi haline gelmektedir. Pek çok geleneksel dinin taraftar yitirdiği doğrudur. Harvard Üniversitesi sosyologu Grace Davie mükemmel kitabında “*inanmanın ama ait olmamanın*” hâlâ geçerli bir tema olduğuna işaret etmektedir.

Kiliseye (ve sinagoga) devam eden insanların sayısının hem Avrupa’da hem de ABD’de azaldığı inkâr edilemez. Fakat inançlar ve dinsel etkinliklerin – hem iyi hem kötü – yeni biçimler alarak hızla geliştiği de açıktır. Bu inançlar ve etkinlikler genellikle modern dünyayla ilgili olduğu düşünülebilecek biçimlerde ortaya çıkmakta ya da değişmektedir. Tuhaf kültler, Yeni Çağ inançları ve köktendincilik gibi yeni olgular dinsel görüşlerin çok etkin bir güç olarak kaldığını açıkça göstermektedir. **Toplum ne kadar değişirse değişsin, Tanrı Fikri ölmemektedir.**

Dinsel fikirleri devlet otoritesiyle ilişkilendirmek Batıya özgü bir tutum değildir. Bu tutum, 19. yüzyıl Japonya’sında ortaya çıkmış olan Şinto dininin temelini oluşturur. Bu din, imparatorun saltanatının yeniden kurulması ve Budizm ile Konfüçyüsçülüğün reddedilmesiyle ilintilidir.

Şinto bugün Japon toplumu içindeki tutucu ve aşırı sağcı öğelerle ilişkili bir hareket haline geldi. Ama bir bütün olarak sivil din kesinlikle önemsiz bir olgu değildir.

Amerika, kendisine dinsel bir tarzda tapan tek ulus değildir. İngiltere’de üst düzey bir bürokrat ya da din adamı devlet töreniyle toprağa verilirken veya silahlı kuvvetlerin bir üyesinin cenazesi kaldırılırken tabutun üstüne bir Birleşik Krallık bayrağı örtülür ve böylece devletin bir simgesi dinsel bir törenle ilişkilendirilmiş olur. Ama kitapları çok satılan, örgütlü dinlerin düşmanı, Tanrıtanımaz yazar Philip Pulman’ın işaret ettiği gibi, dine değişik bir biçim vererek yeniden kullanan devletlerin en iyi örneklerinden biri eski Sovyetler Birliği’dir. Her ne kadar orada din resmi olarak yasak idiye de, devlet komünizmi gerçek inanç olarak tanıtıyordu. Kızıl Meydan’daki kutlamaların yapıldığı günler, dinsel ve kutsal günlerdi. Akademik camia (*tıpkı yakın zamanlara dek Belçika ve Almanya’daki pek çok Katolik üniversitede olduğu gibi*) eğer kiliseye üye değilseniz, mesleğinizde yükselmeniz zordur.

Modern Britanya’da da kültürel yaşam yeni bir kültürün egemenliği altına girmiştir. Bu kültürün Hıristiyanlık, Musevilik ya da bir başka büyük dinle herhangi bir ilgisi yoktur ama yine de dışardan bakıldığında bu dinlere benzemektedir. Futbol, insanları bir ayini izlemek ya da o ayine katılmak ve ortak bir kimliğe sahip oluşlarını kutlamak üzere bir araya getiren, sabit bir takvime göre yürütülen, büyük ölçüde toplumsal bir etkinliktir. Cumartesi günleri öğle sonrası futbol sahasına hacca gider gibi gitmek, atkılar takmak, şarkılar söylemek bu dinin belli başlı pratikleridir. Bu denklemde sadece Tanrı eksiktir ve bu boşluğu belki de sıradan ölümlülerden farklı bir muamele gören – ve zaman zaman Tanrı olduklarına kendileri de inanan – oyuncular doldurur.

Futbol hayranlarının başka insanlara oranla Tanrıya inanmaya daha yatkın olup olmadıklarını bilmiyorum ama bu spor, birçok yönden, en azından görünüşte, dine benzemektedir. Öyle görünüyor ki günümüzde kiliseye devam etme ya da belli bir dinsel doktrine bağlanma eğilimi yavaş yavaş ortadan kaybolurken, dinsel davranışlarımız yeni hedeflere doğru yönelmektedir.

Bu denklemde sadece Tanrı eksik diyorum ama Canterbury Başpiskoposu Dr. George Carey ile Başhaham Dr. Jonathan Sacks’ın Arsenal-Manchester United maçını birlikte izlediklerini anımsıyorum.

Her iki adam yöneticilerle el sıkışıp, spotlarla aydınlatılmış kutsal sahaya çıktılar. Hoparlörlerden iki dinsel önderin stadyumda bulunduğu anons edilince seyirciler yüksek sesle tezahürat yaptılar. Başhahamın belirttiği gibi, Arsenal taraftarları hangi dinin yanında olurlarsa olsunlar, kesinlikle yüksek mevkilerde dostları vardı. Eğer dua etmek işe yarıyorsa, Arsenal’in kendi sahasında büyük bir galibiyet elde etmesi gerekirdi. Ne var ki o gece Arsenal, Manchester United’a 6-2 yenilerek, son altmış üç yıl içinde kendi sahasında yaşadığı yenilgilerin en büyüğünü tattı.

Ertesi sabah bir gazete haberinde, maçta olan bitenler bütün ayrıntılarıyla anlatılıyor ve “Canterbury Başpiskoposu ve Başhaham kafa kafaya verip Arsenal’in kazanmasını sağlayamıyorlarsa, o halde bu, Tanrının var olmadığını bir kanıtı değil mi?” diye soruluyordu. Başhaham, haberi yapan gazeteciye hemen kısa bir mesaj gönderdi: “Tam tersine, maçın sonucu Tanrının var olduğunu ama Manchester United’ı tuttuğunu kanıtlıyor”.

Ruhani Thatchercilik: Yeni Çağ Dini

2000 yılında, Britanya’nın Ruhü adlı televizyon programına paralel olarak, Birleşik Krallık’ta halkın dine olan yaklaşımını araştırmayı hedefleyen bir telefon anketi yapıldı. Sonuçlar, geleneksel gökteki Tanrı inancının yerini ruh ya da yaşam gücü gibi alternatif inançların aldığını düşündürüyordu. Sınırlı sayıda insanla yapılan bu araştırmaya göre, her dört kişiden biri geleneksel Tanrı inancına sahipken, ikisi bir ruh ya da yaşam gücü gibi bir şeye inanıyordu. Aslında, dinsel yaşama daha yakından bakarsak, insanların Tanrıya tapma geleneğinden yavaş yavaş vazgeçerek, bireyi ve yaşamın kendisinin ilahlaştırdıklarını ve onlara tapmaya başladıklarını görürüz.

Özlü Oxford Sözlüğü’nde **din**, “*insanüstü bir güce, özellikle de kendisine boyun eğilmesini ve tapılmasını sağlama gücüne sahip özel bir Tanrıya olan inanç; insanın kendisini adadığı bir şey*” olarak tanımlanır. Başka deyişle, din, günümüzdeki yaşam şartlarına hiç değinilmeksizin, doğrudan doğruya Tanrı ile ilgili bir şey olarak tanımlanır. En belirgin nitelikleri, gökyüzündeki Tanrı,

kürsüdeki vaiz, sabit ayinler, belli inanışlar ve karşı çıkılmaz kutsal kitaplar olan bu tür bir dinin artık rağbet görmediği oldukça açıktır. Peki ya bireyi ve günümüz yaşamını yücelten dinsel inançlar ne olacak?

Yeni Çağ dini, modern yaşamın kusurlu olduğu; bireyin ya yetiştirilme tarzı ya da geçmiş yaşamlarında olup biten şeylerden ötürü kaybolup gittiği, materyalizm yüzünden yozlaştığı, tüketimciliğin kölesi olduğu ve yıkıcı inanç ve eylem biçimleri tarafından doğru yoldan çıkarıldığı düşüncelerine dayanır. Kabalacılık ya da Gnostisizm benzeri daha eski gizemci öğretiler gibi, bu inancın özünde de bizde ve dünyada bir yanlışlık olduğu ve hem bizim hem de dünyanın iyileştirilmesi gerektiği kanısı yatar. Bunun yanı sıra her insanın kendisini iyileştirme ve daha saf, daha iyi bir varoluş biçimine yükselme yeteneğine sahip olduğuna inanılır.

Aslında Yeni Çağ dininde insanların kendilerini Tanrı ile ya da en azından Daha Büyük Bir Güç veya En Büyük Gerçek ile özdeşleştirdiklerini söyleyebiliriz. Yinelemek gerekirse, bu yeni bir olgu değildir. Ortaçağda Musevi ve Müslüman gizemciler Tanrının bireyin içinde bulunduğunu öğretiyorlardı. Ama modern yaşamın, bu fikri oldukça önemli hale getiren bir özelliği vardır. Yeni Çağ dini, bireyin, Tanrının temsilcisi olarak, kendi Aydınlanma yolunu bulma gücüne sahip olduğu fikrini vurgular. Atlantisli savaştı Ramtha kişisel tercih konusunda Judith'e bir keresinde şöyle demişti: *"Herkes haklıdır, çünkü herkes kendi doğrusunu yaratma özgürlüğüne sahip olan birer Tanrıdır"*.

Yeni Çağ dininden tek bir bütün olarak bahsetmenin zor olmasının nedeni de budur; bu din, içerisinde, insanların kendi yollarını seçme özgürlüğüne sahip olduğu fikrini barındırmaktadır.

Teknolojik ilerlemeler sayesinde, bilgiyi yayma gücü artık bir seçkinler grubunun tekelinde olmaktan çıkmıştır ve bilgi değişim yaratmak isteyen gruplarca da yayılabilir hale gelmiştir. Bu değişim sayesinde, politikacılar, kraliyet aileleri ve küresel şirketlerle ilgili skandallar patlak vermiş ve sonuçta, doğal olarak, insanların toplumumuzun yapılarına olan inancı sarsılmıştır. Yeni Çağ diniyse bize artık kendimize güvenebileceğimizi söyler.

Yeni Çağ dini evrenin kökenleriyle ya da biz öldükten sonra neler olacağıyla pek ilgilenmez; bilimin onu çürütebileceği alanlardan uzak durur. Bunun yerine, yaşama odaklanan ve kişinin şimdiki zaman içerisinde mutluluk ve tatmine ulaşmasını hedefleyen ruhani öğretiler üretir.

Yeni Çağ dininin topluma değil bireye odaklandığını görürüz: *Düşlerle Hayata Güç Vermek; Ses Simyası; Sesinizin Gücüyle Hayatınızı Değiştirin ve Zenginleştirin; Tekliğin Gücü; Seçtiğiniz Hayatı Yaşayın*.

Üstelik bazı "Yeni Çağ Dinleri" sadece mutluluk, huzur, tatmin vs. değil, çoğu zaman zenginlik de vaat eder. Öğretileri Budizmin bir dalı olan Sokka Gakkai hareketi Nam-myomo-renge-kyo sözünü söylemenin zenginlik getirebileceğini öne sürer.

Louise L. Hay'ın kitapları *"gelirim sürekli artıyor"* gibi sözler söylenmesini tavsiye eder. Ve aynı zamanda Yeni Çağ dinin kendisi de büyük bir gelir kaynağıdır.

Köktendinci Uyanış

Bugünlerde köktendinciliğin sadece modern yaşam koşullarına tepki olarak ortaya çıkmış bir hareket olduğunu düşünme eğilimi vardır. Ayrıca sadece Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın köktendinci dinler olabileceği, çünkü kutsal ve değiştirilemez olarak kabul edilen ve bundan dolayı modern düşünceyle sürekli çatışan eski metinleri temel aldıkları ileri sürülmektedir.

Ama bu akıl yürütme tarzı yanlıştır. İlk olarak şunu söyleyebiliriz ki pek çok köktendinci modern dünyaya hiç de karşı değildir; hakikaten de, inançlarını yaymak için Internet, televizyon, radyo, gazete gibi modern teknolojileri araç olarak kullanmaktadırlar. İster Musevilik, Müslümanlık ya da Şiilik, ister başka bir dava adına olsun, terörizm gerçekleştirdiği canavarlıkların azami sayıda insan tarafından bilinmesi ve hissedilmesi medyaya bağlıdır. Bu tür savlar köktendinciliğin dinin kendisi kadar eski olduğu ve hiç de üç büyükler ile sınırlı olmadığı gerçeğini göz ardı etmektedir.

Her toplumda değişim eşıtsiz oranda gerçekleşir; bazı gruplar değişimi kucaklar, bazı gruplar ondan rahatsız olur. Köktendincilik, ikinci grup değişim birinci grup tarafından kendisine dayatılıyormuş hissine kapıldığı zaman ortaya çıkar. Kendilerinin güç kaybettiği, öteki grubunsa güç kazandığını düşünürler ve bunun olmasını engellemek için aşırı önlemler alabilirler.

Köktendinciler mücadelelerini sürdürmek ve grup üyelerini motive etmek için söylencelerden de faydalanırlar. Bir Altın Çağ söylencesi vardır; belirsiz bir geçmişte, herkesin daha dindar, daha inançlı, daha disiplinli ve kuşkusuz daha mutlu olduğu böyle bir çağ yaşanmıştır. Bir de Muhteşem Gelecek söylencesi vardır; bu gelecekte, gelenekselciler düşmanlarını yenecek ve herkes kurallara uyacaktır.

Köktendinci hareket hangi kültürde ortaya çıkarsa çıksın, genellikle aynı süreçlerin işlediğini, aynı dilin kullanıldığını görürüz. Hiçbir şeyden emin olmadığımız, kuşku duyduğumuz, daha çok şey bilmek istediğimiz için bilimle uğraşırız. Ve bütün bunlar kesinlikle din için de geçerlidir. Dinle uğraşmamızın sebebi de emin olamayışımız, kuşku duymamız ve uçsuz bucaksız evrende kendimizi bir cüce gibi hissetmemizdir.

Başka pek çok açıdan olduğu gibi bu açıdan da din ile Tanrı arasında teknoloji ile bilim arasındakine benzer bir ilişki vardır. Tanrı arayışımız bilimsel bilgi arayışımıza çok benzer. Din iyi ya da kötü olabilir; teknoloji de aynen öyledir, iyiye ya da kötüye kullanılabilir. Kendimizi bilimden sakınmamıza gerek yoktur, sadece bilimin hangi amaçlarla kullanıldığını dikkat etmemiz gerekir. Kesinlik dinde de bilimde de tehlikelidir.

Yaşamın Amacı, Yaşamın Amacını Aramak mı?

Bugün İngilizce yazılmış tiyatro eserleri arasında en çok oynanan oyunun Macbeth olmasının sebebi nedir? Sanırım bunun sebebi biraz da içerdiği – ya da içermediği – dinsel mesajdır.

İnsanın bilgisi eksiktir. Bu, bilimin önemsiz olduğu anlamına gelmez; bilim insanın sahip olduğu en önemli araçtır. Ama insan bu aracı kullanarak yapabileceklerinin bir sınırı olduğunu unutmamalıdır. Bu sınırı unutmak tehlikelidir. Bilim kendisinin ya da kavrayışının ötesinde bulunan uçsuz bucaksız evrenin niçin var olduğunu hiçbir zaman tam olarak açıklayamayacaktır. İnsan, yaşamın amacını aramaya devam etmelidir; ama yaşamın amacı yaşamın amacını aramaktan ibaret de olabilir.

KAYNAKÇA

Tanrının Öyküsü / Tanrı mı İnsanı İnsan mı Tanrıyı Yarattı?

Prof.Dr. Robert Winston

Özgün Adı: *The Story of God / A Personal Journey into the World of Science and Religion*

İngilizceden Çeviren: Sinan Köseoęlu-1. Baskı: Say Yayınları, 2010